

ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ ❁ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

## เนื้อหาในเล่ม

สำนักกฎหมายอิงธรรม (1) (หน้า 66)

พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ (หน้า 96)

## จากบรรณาธิการ



แล้วเราก็พบกันเป็นฉบับที่สอง เช่นเคยครับ เนื้อหาส่วนแรกจะต่อเนื่องจากคราวที่แล้ว ฉบับนี้ เราเริ่มด้วยการพิจารณาสำนักนิติปรัชญาที่เก่าแก่ที่สุดของโลก อันได้แก่สำนัก “อิงธรรม” เนื่องจากเนื้อหาที่ต้องพิจารณามีมาก เขียนให้จบในตอนเดียวไม่ได้ ผมจึงแบ่งเป็นสองตอน (อาจจะบานปลายมากกว่านั้นก็ได้อ) ตอนนี้เป็นตอนที่ ๑ บทความในภาคพระพุทธศาสนาท่านผู้อ่านจะรู้สึกว่ภาษาไทยของผมแปลกๆ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะต้นฉบับเขียนเป็น ‘ฝาแฝด’ กับอีกฉบับหนึ่งที่เป็นภาษาอังกฤษ สองฉบับนี้ใจความเป็นอย่างเดียวกัน ฉบับภาษาอังกฤษนั้นเขียนตามคำอาราธนาของบรรณาธิการสารานุกรมฝรั่งฉบับหนึ่ง สารานุกรมนี้ว่าด้วย “วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแบบที่ไม่ใช่ของตะวันตก” บรรณาธิการขอให้ผมช่วยเขียนว่พระพุทธศาสนา (แบบไทย) มองวิทยาศาสตร์อย่างตะวันตกอย่างไร ตอนเขียนผมเขียนเป็นไทยก่อน จากนั้นก็ ‘กลับ’ เป็นภาษาอังกฤษ ท่านคนไทยจงใจเขียนเพื่อให้อ่านง่ายขึ้นเลยออกมาแปลกๆ อย่างนั้นเอง พบกันฉบับหน้าครับ ❁

ส่วนที่หนึ่ง : ปรัชญา  
บทความชุด “ นิติปรัชญา ”  
ตอนที่ ๒  
สำนักกฎหมายอิงธรรม(๑)



ภาพชื่อ The Rake in a Madhouse โดย William Hogarth

-๑-

เราทราบกันดีว่ากฎหมายนั้นมนุษย์สร้างขึ้น ในสมัยที่ยังไม่มีนักปรัชญาทางด้านกฎหมายอย่างเวลานี้ กฎหมายก็คงเกิดมีมาแล้ว กฎหมายนั้นเกิดตามความจำเป็นทางธรรมชาติ เหมือนภาษาไวยากรณ์นั้นมาที่หลังภาษา แนวคิดทางด้านนิติปรัชญาก็มาที่หลังกฎหมาย นักไวยากรณ์นั้นคือบุคคลที่พยายามคิดหาหลักเกณฑ์ทางด้านภาษาว่า เราควรใช้ภาษาอย่างไรจึงจะทำให้ภาษาที่เราใช้นั้นมีระเบียบ มีความงาม และสามารถใช้เป็นสื่อสะท้อนความคิด

ระหว่างมนุษย์ด้วยกันอย่างมีประสิทธิภาพที่สุด จากแ่งนี้เราจะเห็นว่าไวยากรณ์นั้นมาที่หลังภาษาก็จริง แต่ไวยากรณ์นั้นมือำนาจในการจัดระเบียบภาษา กล่าวอีกอย่างหนึ่งคือภาษานั้นเกิดตามธรรมชาติ ไม่ได้เกิดจากการวางกฎเกณฑ์ทางด้านภาษาก่อน อะไรก็ตามแต่ที่เกิดตามธรรมชาติ ย่อมมีความลั้กั้่น หรือความไม่เป็นระเบียบได้ อุปมาเหมือนดอกไม้ที่เกิดตามป่าเขาหรือทุ่งหญ้า อาจจะงดงามตามธรรมชาติ ต่อเมื่อดอกไม้้นั้นมีนายมาลาการผู้ฉลาดจัดเก็บมาร้อยเรียงเข้าไว้ในแจ้กั้่น ย่อมปรากฏความเป็นระเบียบและสวยงามมากยิ่งขึ้น นักไวยากรณ์นั้นอุปมาได้กับนายมาลาการ ชาติที่มีนักไวยากรณ์ที่ฉลาดย่อมมีภาษาที่งดงามและลึกล้ำ ซึ่ง นักนิติปรัชญาเห็นว่าไปแล้วก็ไม่ต่างจากช่างจัดดอกไม้ที่เรากำลังกล่าวถึงอยู่ นี้ต่างกันเพียงสิ่งทีนักนิติปรัชญาเกี่ยวข้องด้วยนั้นไม่ใช่ดอกไม้ แต่คือกฎหมาย จะอย่างไรก็ตาม ท้ายทีสุดแล้วทั้งดอกไม้และกฎหมายก็เกิดตามความจำเป็นทางธรรมชาติบางประการเหมือนกัน จะแพ้กั้่นบ้างก็ตรงทีดอกไม้้นั้นหากเป็นไม้ป่ามนุษย์ก็ไม่ได้ปลูก แต่ถ้าเป็นไม้บ้านผู้ปลูกก็คือคน ส่วนกฎหมายนั้นไม่มีกฎหมายป่า มีแต่กฎหมายบ้าน คือเกิดจากน้ำมือของมนุษย์ แต่กฎหมายที่เกิดในระยะแรกๆของประวัติศาสตร์แห่งมนุษยชาตินี้คงไม่ได้เกิดจากการมานั่งคิดด้วยหลักเหตุผลว่าควรสร้างกฎหมายอย่างไร กฎหมายเกิดตามความจำเป็นตามยุคตามสมัยและตามสภาพสังคม กฎหมายโบราณของอินเดียเขียนว่าผู้คนในสังคมจะต้องสังกัดวรรณะอย่างใดอย่างหนึ่ง เชื่อว่าทีกฎหมายเขียนอย่างนั้นเพราะต้องการจัดระเบียบของมหาชนให้เป็นหมวดหมู่เพื่อง่ายแก่การปกครอง นี้คือการเกิดขึ้นของกฎหมายอย่างทีดำเนินไปตามธรรม-

ชาติ เหมือนเมื่อหิวก็ต้องหาอาหารอย่างใดอย่างหนึ่งใส่ปากเพื่อแก้หิว ต่อมาเมื่อมีนักคิดทางด้านกฎหมายเกิดขึ้นในอินเดีย บางคนก็ตั้งคำถามว่าที่กฎหมายบังคับให้คนต้องสังกัดวรรณะเช่นนั้นชอบแล้วหรือ คำถามเช่นนี้ต่อมาก็ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกฎหมายเดิม จะเห็นว่านักคิดทางด้านกฎหมายนั้นเกิดทีหลังกฎหมาย แต่คนเหล่านี้ได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับกฎหมายเอาไว้มากมาย ต่างกรรมต่างวาระ ที่สุดความเห็นของพวกเขาส่วนหนึ่งก็มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านกฎหมาย เวลานี้ไม่มีกฎหมายใดในโลกยอมรับว่าการมีทาสที่ถูกปฏิบัติเสมือนสัตว์เลี้ยงนั้นจะเป็นที่ยอมรับได้ ทั้งที่ก่อนหน้านี้กฎหมายในโลกส่วนใหญ่ยอมรับการมีทาส นี่ก็เป็นตัวอย่างที่ดีอันหนึ่งของพลังแห่งความคิดทางด้านนิติปรัชญา

มีปัญหาที่สำคัญอยู่ปัญหาหนึ่งที่นักนิติปรัชญาจำนวนมากในโลกคิดกัน ปัญหาที่ว่านี่คือ “เมื่อมนุษย์เป็นผู้สร้างกฎหมาย เราควรมีหลักอะไรสำหรับยึดเป็นแนวทางในการสร้างกฎหมาย” ปัญหาที่ท่านผู้อ่านอาจยังไม่เข้าใจ ผมขอขยายความดังนี้ มนุษย์เรานั้นสร้างสรรค์อะไรๆ ออกมามากมาย และหลายสิ่งที่เราสร้างขึ้นมานั้นก็แสนจะวิจิตรพิสดารและน่าทึ่ง เช่นเราสร้างสมองกลที่ทำงานได้อย่างไม่น่าเชื่อ สร้างเครื่องยนต์กลไกที่เล่นไปบนฟ้าก็ได้ ไปถึงดวงจันทร์หรือดาวอังคารก็ได้ สิ่งเหล่านี้ไม่ได้เกิดอย่างพรวดพราดแล้วก็ได้มา แต่เกิดจากการลองผิดลองถูกแล้วค่อยๆ ปรับแต่งให้ดีขึ้นตามกาลเวลา กฎหมายก็ทำนองเดียวกัน เราได้มาจากการลองผิดลองถูกและปรับแต่งมาเรื่อยๆ จะอย่างไรก็ตาม นักปรัชญานั้นสังเกตเห็นว่า ผลงานของมนุษย์ที่ว่ามีดีขึ้นนั้น หากเราลองเอาประวัติศาสตร์ของการสร้างสิ่งนั้นทั้งหมดขึ้นมาดู เราก็จะพบว่ามันมี

ทิศทางที่พัฒนาไปหาอะไรบางอย่างที่เราเองก็บอกไม่ได้ว่าคืออะไร สิ่งนี้เป็นเสมือนเป้าหมายที่ปราศจากตัวตน แม้จะไม่ว่าสิ่งนี้คืออะไร แต่เรารู้ว่ายิ่งสิ่งที่เราประดิษฐ์ขึ้นนั้นคือปลานเข้าใกล้เป้าหมายอันเป็นนามธรรมนี้เท่าใด เราก็จะยิ่งสังเกตเห็นความสมบูรณ์ของสิ่งที่เราประดิษฐ์ขึ้นมากเท่านั้น เมื่อจับความลับได้เช่นนี้ นักปรัชญาเหล่านี้ก็เลยให้ความเห็นว่า เมื่อมนุษย์เราคิดจะสร้างสิ่งที่จะมีผลกระทบต่อมนุษย์จำนวนมากขึ้นในใช้ในสังคมเช่นระบบกฎหมาย น่าจะเป็นการดีที่เราจะพยายามสังเกตหา “ทิศทาง” หรือ “ต้นแบบ” อะไรสักอย่างอันเชื่อว่าจะนำไปสู่ความสมบูรณ์ที่เร้นลับนั้น ดังนั้นที่นักปรัชญาเหล่านี้ถามคำถามข้างต้นก็เพื่อที่จะทบทวนความคิดของมนุษย์เรา (โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้มีหน้าที่ในการตรากฎหมายในสังคมเรา) ว่า เมื่อท่านจะเขียนกฎหมาย ท่านจะเขียนไปอย่างไรทิศทาง อย่างลองผิดลองถูก หรือว่าจะเขียนไปตาม “เส้นทาง” อันเร้นลับที่จะนำไปสู่ความสมบูรณ์ตามที่กล่าวมาข้างต้น แน่นอนว่า นักปรัชญาส่วนหนึ่งตั้งข้อสงสัยว่า “เส้นทาง” ที่ว่านั้นจะมีอยู่จริงหรือ ในขณะที่นักปรัชญาไม่น้อยในโลกเชื่อมั่นว่า “เส้นทาง” ที่ว่านั้นมีอยู่ หากแต่มนุษย์เราต้องใช้ปัญญาอย่างหนักจึงจะเข้าใจและมองเห็น ซึ่งแม้จะมองเห็นรางๆแล้วเราก็ต้องการเวลาที่จะพัฒนาปัญญาให้สามารถมองเห็น “เส้นทาง” ที่เร้นลับนี้ชัดเจนมากขึ้นตามลำดับ

ในทางปรัชญานั้น นักปรัชญาที่เชื่อในสิ่งเร้นลับอันจะทำหน้าที่ (ส่วนหนึ่ง) จูงมือของมนุษย์ให้เดินไปหาความดีงามสมบูรณ์นั้นมีชื่อเรียกรวมๆเป็นภาษาอังกฤษว่า “The Idealist” ซึ่งในที่นี้ผมขอแปลว่า “นักอุดมคตินิยม” ปรัชญาอุดมคตินิยม (Idealism) นั้นมี

ทั้งในทางตะวันตกและทางตะวันออก และดูเหมือนว่าปรัชญาโบราณตาม que พบในชนชาวกรีก จีน และอินเดีย นั้นส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นปรัชญาอุดมคตินิยม พระพุทธศาสนาเองก็เป็นเช่นนั้น ในที่นี้ผมขอยกตัวอย่างพระพุทธศาสนา ก่อนเพื่อชี้ให้เห็นว่าแนวคิดแบบนี้เป็นอย่างไร และแนวคิดแบบนี้จะเป็นพื้นฐานในทางนิติ-ปรัชญาต่อไปอย่างไร ในพระไตรปิฎก พระพุทธองค์ตรัสข้อความที่ล้ำค่ามากเอาไว้ข้อความหนึ่งว่า “ตถาคตจะอุบัติขึ้นในโลกนี้ หรือไม่ก็ตาม ‘ธรรมธาตุ’ ก็จะต้องดำรงอยู่อย่างนั้น” ข้อความนี้ปราชญ์ในทางพระพุทธศาสนาตีความคล้ายๆ กันว่า สำหรับพระพุทธองค์ จักรวาลนี้มีกฎเกณฑ์อันเร้นลับบางอย่างดำรงอยู่ก่อนแล้ว อาจจะก่อนที่จะมีสิ่งที่เราเรียกว่าจักรวาลทางกายภาพหรือโลกทางกายภาพเสียด้วยซ้ำ กฎอันเร้นลับนี้พระพุทธองค์ทรงเรียกว่า “ธรรมธาตุ” เป็นสิ่งที่ไม่มีความตัวตนให้สัมผัสได้ เพราะไม่ใช่รูปธรรม กฎเกณฑ์อันเร้นลับนี้ต่อมาก็มีชื่อเรียกหลายชื่อในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น “ธรรมนิยาม” “ธรรมฐิติ” “อิทัปปัจจยตา” “นิยาม” หรือ “ธรรม” เป็นต้น พระพุทธองค์ตรัสเสมอว่าพระองค์ไม่ใช่ผู้สร้างความจริงในธรรมชาติ ทรงเป็นเพียงผู้ค้นพบความจริงนั้น แล้วนำมาบอกสอนผู้คน ความจริงตามธรรมชาติที่ทรงสอนนั้นบางทีก็ทรงใช้คำเดียวสำหรับเรียกคือ “ธรรม” ธรรมนั้นมีมาก่อนที่จะมีมนุษย์ ธรรมนั้นมีมาก่อนที่จะมีพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นทีหลัง การตรัสรู้ในทัศนะของพระพุทธศาสนาคือการที่มนุษย์ผู้หนึ่งหลังจากที่ได้บำเพ็ญบารมีมายาวนานก็พลันตื่นจากความหลับ แล้วยังเห็น “ธรรม” หรือความจริงที่มีอยู่ก่อนแล้ว และมีอยู่อย่าง เป็นอมตะ

ทัศนะข้างต้นของพระพุทธศาสนานี้สะท้อนว่าพระพุทธศาสนา นั้นประเมินว่าจักรวาลนั้นยิ่งใหญ่มากกว่ามนุษย์มาก และจักรวาลนี้ก็ ดำเนินไปตามการควบคุมดูแลหรืออำนาจการของอำนาจที่เร้นลับ อย่างหนึ่งที่พระพุทธองค์ทรงเรียกว่า “ธรรม” บ้าง “ธรรมธาตุ” บ้าง ท่านพุทธทาสได้ให้อธิบายเพิ่มเติมเพื่อให้เราเข้าใจแนวคิดเรื่องธรรมของพระพุทธศาสนาว่า สิ่งที่เรียกว่าธรรมที่พระพุทธ- องค์ทรงสอนนั้นอาจมีความหมายหลักๆ ๔ ความหมายคือ

- (ก) ธรรมหมายถึงกฎธรรมชาติ
- (ข) ธรรมหมายถึงสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติทั้งหมด
- (ค) ธรรมหมายถึงพันธะทางศีลธรรมของมนุษย์ที่จะพึงทำตนให้ สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ
- (ง) ธรรมหมายถึงผลตามธรรมชาติที่เกิดแก่มนุษย์เมื่อมนุษย์ได้ ทำตนให้สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ

ตามการตีความของท่านพุทธทาส สิ่งต่างๆที่มีอยู่ในจักรวาลนี้ ทั้งหมดมีเองตามธรรมชาติ บางครั้งเมื่อพระพุทธองค์จะตรัสถึงสิ่ง ทั้งหลายที่มีอยู่ในจักรวาลก็ทรงใช้คำคำหนึ่งสำหรับเรียกคือคำว่า ธรรม เช่นตรัสว่า “ธรรมทั้งหลายไม่ควรที่เราจะยึดมั่น” ธรรมใน พระพุทธวจนะนี้หมายเอาทุกสิ่งในจักรวาลนี้ ไม่มียกเว้นแม้แต่สิ่งดี งามสูงสุดอย่างเช่นพระนิพพาน ตัวพระบรมศาสดาของชาวพุทธอัน ได้แก่พระองค์เองก็ไม่ควรที่ชาวพุทธจะยึดมั่น เพราะความยึดมั่น จะก่อให้เกิดความทุกข์ (เช่นเมื่อมีคนมาเหยียดหยามพระศาสดา ของเรา เราก็โกรธแค้นเป็นต้น) สิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ตามธรรมชาตินี้ ท่านพุทธทาสอธิบายว่าจะมีลักษณะร่วมกันหรือมีพฤติกรรมร่วมกัน บางอย่าง ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะในจักรวาลนั้นนอกจากจะมีสิ่งทั้ง

หลายที่กล่าวมานี้ ยังมีสิ่งสำคัญอีกสิ่งหนึ่งคือกฎธรรมชาติ กฎธรรมชาตินี้จะทำหน้าที่อำนวยความสะดวกให้สิ่งต่างๆมีธรรมชาติบางประการร่วมกัน หรือแสดงพฤติกรรมออกมาเหมือนกันในกรณีที่เกิดอยู่ในประเภทเดียวกัน ท่านพุทธทาสกล่าวว่า สิ่งทั้งหลายในจักรวาลนี้อาจแบ่งออกเป็นสองหมวด หมวดหนึ่งคือหมวดที่ทำหน้าที่เป็น “วิถีทาง” ให้สิ่งอื่นดำเนินไปตาม ส่วนอีกหมวดคือสิ่งที่ทำหน้าที่เดินไปตามทางที่สิ่งแรกกำหนดเอาไว้ กล่าวอย่างเปรียบเทียบก็คือ สิ่งแรกนั้นทำหน้าที่เหมือน “รางรถไฟ” ส่วนสิ่งที่สองทำหน้าที่เป็น “รถไฟ” ที่วิ่งไปบนรางนั้น ธรรมที่ทำหน้าที่เป็นเหมือนรางสำหรับให้รถไฟวิ่งไปนี้ท่านพุทธทาสเรียกว่า “อิทัปปัจจยตา” ในคัมภีร์อรรถกถาอันเป็นคัมภีร์ประเภทหนึ่งของพระพุทฺธศาสนา ท่านกล่าวถึงกฎธรรมชาติ ๕ ประการคือ อุตุนิยาม-กฎธรรมชาติที่ดูแลความเป็นไปของสิ่งไร้ชีวิต ๑ พีชนิยาม-กฎธรรมชาติที่ดูแลความเป็นไปของสิ่งมีชีวิต ๑ จิตนิยาม-กฎธรรมชาติที่ดูแลความเป็นไปของจิตมนุษย์และสัตว์ ๑ กรรมนิยาม-กฎธรรมชาติที่ดูแลความเป็นไปของกรรมที่มนุษย์และสัตว์ได้สร้างขึ้น ๑ และ ธรรมนิยาม-กฎธรรมชาติที่ดูแลความเป็นไปของปรากฏการณ์ทางศีลธรรม อีก ๑ กฎธรรมชาติทั้งห้าอย่างนี้หากพิจารณารวบยอดก็อาจเข้าใจได้ว่าเป็นสิ่งเดียวกัน แต่ทำหน้าที่คนละด้าน หรือจะเข้าใจว่าเป็นคนละสิ่งและทำหน้าที่คนละด้านก็ได้ เมื่อใดที่เราตีความว่าทั้งหมดเป็นสิ่งเดียวกัน เราก็อาจใช้คำเดียวเรียกกฎธรรมชาติทุกอย่างได้ เช่นคำว่า “นิยาม” หรือ “อิทัปปัจจยตา” การทำงานของธรรมประเภทที่เป็นกฎธรรมชาตินี้ท่านพุทธทาสกล่าวว่าเป็นเรื่องเร้นลับ บางอย่างอาจเข้าใจได้ไม่ยาก แต่บางอย่างก็เข้าใจได้ยาก



ประเภทที่เข้าใจได้ง่ายอาจใช้เพียงประสาทสัมผัสก็รับรู้ได้ แต่ประเภทที่ลึกซึ่งต้องใช้ปัญญาเท่านั้นจึงจะเข้าใจได้ กฎธรรมชาติสองประเภทแรกนั้นพอเข้าใจได้ผ่านการสังเกตด้วยตา เช่นเป็นกฎธรรมชาติที่ว่าการดื่มสุรานั้นทอนสุขภาพ แต่ดื่มนมส่งเสริมสุขภาพ ความจริงนี้กำหนดโดยอุตุนิยามและพีชนิยาม กฎธรรมชาติสามอย่างหลังนั้นไม่อาจใช้อายตนะล้วนๆสังเกต แต่ต้องใช้ปัญญาไตร่ตรองร่วมจึงจะเห็นและเข้าใจ เช่น “เป็นความจริงว่าจิตใจที่เสียสละจะเป็นสุข ส่วนจิตใจที่คิดแต่จะเอาจะเป็นจิตใจที่ร้อนรน คนดีไม่มีทางตกต่ำ เขาจะถูกอุ้มชูด้วยความดีเสมอ” ความจริงนี้กำหนดโดยจิตนิยาม กรรมนิยาม และธรรมนิยาม เราต้องใช้ปัญญาค่อยๆไตร่ตรองและต้องการเวลาพอสมควรจึงจะเข้าใจได้ว่าความจริงที่กล่าวมานี้เป็นเรื่องที่ไม่มีทางโต้แย้งได้เลย ท่านพุทธทาสกล่าวต่อไปว่า กฎธรรมชาตินั้นแม้จะทำงานโดยไม่มีความคิดที่จะสอน บทเรียนอะไรแก่นุชย์ (เพราะกฎธรรมชาติไม่มีจิตใจ) แต่หากมนุษย์จะใช้ปัญญาสังเกตก็จะเห็นว่ามึบทเรียนที่เราสามารถเรียนรู้ได้มากมายไม่รู้จบสิ้นจากการทำงานของกฎธรรมชาติ นับจากกฎธรรมชาติที่เข้าใจได้ง่ายๆไปจนถึงที่เข้าใจได้ยากๆ เช่น จากความจริงตามกฎอุตุนิยามและพีชนิยามที่ว่า “สุราเป็นอันตรายต่อสุขภาพ แต่นมเป็นคุณต่อสุขภาพ” เราย่อมสามารถสรุปหลักการทางด้านสุขภาพขึ้นได้ประการหนึ่งว่า “ไม่ควรดื่มสุราเพราะทำลายสุขภาพ แต่ควรดื่มนมเพราะเป็นคุณแก่สุขภาพ” ในกฎธรรมชาติที่เข้าใจและมองเห็นได้ยากเช่นกฎแห่งกรรมก็มีหลักการทำนองเดียวกันนี้ คือเมื่อเราสังเกตเห็นว่า “ทำสิ่งนี้แล้วใจสดใส” เราก็สรุปเป็นหลักได้ว่า “ควรทำสิ่งนี้” ตรงกันข้าม หากสังเกตเห็นว่า

“ทำสิ่งนี้แล้วใจหมอง แม้จะได้เงิน แต่ใจกลับไม่สดใส” เราก็อาจสรุปเป็นกฎเพื่อปฏิบัติสำหรับตนได้ว่า “พึงละเว้นสิ่งเช่นนี้” ขอให้สังเกตว่า จากที่กล่าวมาข้างต้นนั้น “สิ่งที่มนุษย์ควรทำ” ไม่ได้เกิดลอยๆ แต่เกิดจากการสังเกต “ความจริงตามธรรมชาติ” และเมื่อมนุษย์ทำอะไรบางอย่างลงไปตามกฎของธรรมชาติ กฎของธรรมชาติก็จะอำนวยความสะดวกให้เกิดผลบางอย่างแก่มนุษย์เป็นการตอบแทนสิ่งที่ธรรมชาติหรือกฎธรรมชาติดมอบให้เราเป็นการตอบแทนเมื่อเราลงมือทำอะไรลงไปก็มีความหมายเป็นธรรมชนิดหนึ่ง นี่คือการตีความคำว่า “ธรรม” ของท่านพุทธทาส

ควรเข้าใจด้วยว่า คำว่า “ธรรม” ในพระพุทธศาสนาเมื่อใช้โดดๆ โดยไม่คู่กับ “อธรรม” จะมีความหมายกว้างๆ อันหมายถึงสิ่งที่ดีก็ได้ หรือสิ่งที่ร้ายก็ได้ จะอย่างไรก็ตาม สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติบางอย่างเช่นโลกทางกายภาพนั้นพระพุทธศาสนาไม่ถือว่าเป็นของดีหรือเลวในตัวมันเอง แม้บางอย่างเราจะชอบ แต่บางอย่างเราเกลียด เช่นเราชอบพระจันทร์ที่ส่องแสงสวยงามตอนกลางคืน แต่เกลียดขุงที่คอยรบกวน ทั้งพระจันทร์และขุงในแง่ที่เป็นส่วนหนึ่งของโลกกายภาพพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นของกลางๆ ไม่ดี ไม่ชั่ว กฎธรรมชาตาก็เช่นเดียวกัน แม้ว่ากฎธรรมชาตียบางเวลาจะส่งผลดีแก่มนุษย์ แต่บางเวลาก็ส่งผลร้าย เช่น เป็นกฎธรรมชาตที่ว่าหากท่านขยันก็จะมีทรัพย์ แต่ถ้าขี้เกียจก็จะยากจน กรณีหลังนี้ความยากจนก็เป็นผลที่เกิดตามกระบวนการของกฎธรรมชาต ในทำนองเดียวกัน คนที่กินเหล้ามากอย่างไม่บันยะบันยังก็อาจตายด้วยโรคตับแข็งได้ การเกิดขึ้นของโรคตับแข็งแก่ชายที่ดื่มสุราเป็นอาชิตน์ก็ เป็นไปตามกฎธรรมชาตเช่นกัน บางท่านอาจถามว่า “เอ... ทำไมกฎ

ธรรมชาติจึงทำงานที่เป็นผลร้ายแก่มนุษย์เช่นนั้น...” คำถามนี้พระ  
พุทธศาสนาตอบง่าย ๆ ว่า เพราะมันเป็นเช่นนั้นเอง มีข้อน่าสังเกตว่า  
ในศาสนาที่สอนเรื่องพระเจ้า ข้อสงสัยทำนองนี้ก็เกิดขึ้นแก่คนบาง  
คนที่อาจนับถือพระเจ้าหรือไม่ก็ได้ คือเขาสงสัยว่าหากพระเจ้าคือผู้  
ที่สร้างสิ่งต่างๆไว้ในจักรวาลนี้จริง เหตุใดจึงทรงสร้างของไม่ดีเช่น  
โรคมะเร็งเอาไว้ด้วย คำถามเช่นนี้สำหรับพุทธศาสนาไม่สู้จะเป็น  
ปัญหาใหญ่โต เพราะกฎธรรมชาติที่พระพุทธศาสนาสอน (แทนที่  
พระเจ้าตามที่เชื่อกันในศาสนาเทวนิยม) ไม่มีความหมายใดๆที่จะ  
เป็นบุคคลอย่างพระเจ้า อันว่าบุคคลนั้นอย่างไรเสียก็ต้องมี  
ลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการมีจิตใจหรือความรู้สึก พระเจ้านั้นสอน  
กันว่าทรงรักมนุษย์มาก ที่สอนเช่นนั้นก็เพื่อจะชี้ต่อไปว่ามนุษย์จึง  
สมควรรักพระองค์เป็นการตอบแทน แต่พอสอนว่าทรงรักเรา  
เท่านั้นแหละ คำถามเรื่องเหตุใดจึงทรงสร้างของไม่ดีให้เกิดแก่  
มนุษยชาติก็เกิดตามมาอย่างไม่อาจเลี่ยงได้ กฎธรรมชาติที่พระ  
พุทธศาสนาสอนนั้นไม่เป็นบุคคล แต่เป็น “ของ” ทางธรรมชาติ  
ชนิดหนึ่ง จึงพ้นจากการถูกถามเรื่องทำไมจึงสร้างความวิบัติแก่  
มนุษย์ในบางเวลาหรือบางสถานการณ์ มนุษย์เราสังเกตเห็นด้วย  
ตนเองว่า รอบๆตัวเรามีของมากมายที่เป็นได้ทั้งโทษและประ-  
โยชน์ เช่นน้ำเราใช้ทำนา แต่น้ำอันเดียวกันนี้แหละที่ท่วมบ้านเรือน  
ของเราจนเสียหายก็ได้ ไม่มีใครยกย่องน้ำเมื่อฝนตกแต่พอดี และ  
ไม่มีใครแข่งดำน้ำเมื่อฝนตกมากเกินปกติ เพราะเรารู้ว่าน้ำเป็น  
“ของ” ตามธรรมชาติ ความเข้าใจข้างต้นนี้จะช่วยให้เราเข้าใจได้ง่าย  
ขึ้นว่าเหตุใดกฎธรรมชาติที่พระพุทธศาสนาสอนจึงให้คุณก็ได้ให้  
โทษก็ได้ ด้วยเหตุผลง่ายๆว่าเพราะกฎธรรมชาติเป็นของตาม

ธรรมชาติอย่างหนึ่งนั่นเอง

จะอย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาก็มองว่าภายในตัวของมนุษย์เรานี้มีบางสิ่งที่จะเรียกว่า “ดี” และบางสิ่งที่จะเรียกว่า “ไม่ดี” ความดีหรือไม่ดีของสิ่งเหล่านี้วัดจากการที่มันพาชีวิตของเราไปทางสูงส่งขึ้นหรือเลวลง สิ่งดีในตัวมนุษย์นั้นพระพุทธศาสนาเรียกรวมๆ ว่า “คุณธรรม” ส่วนสิ่งที่เลวร้ายในตัวมนุษย์นั้นท่านเรียกว่า “กิเลส” ตัวอย่างของกิเลสก็เช่นความโลภ ความหลง ความไม่รู้ ส่วนตัวอย่างของคุณธรรมก็เช่นปัญญา ความเสียสละ ความรักและเอื้ออาทรต่อผู้อื่น เป็นต้น การแจกแจงของพระพุทธศาสนาเช่นนี้ก็เพื่อประกอบการอธิบายเรื่องธรรมในความหมายที่สามตามที่ท่านพุทธทาสเสนอ (ซึ่งก็เป็นเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงสอนอยู่แล้ว แต่ทรงใช้ภาษาคนละอย่างกับท่านพุทธทาสเท่านั้นเอง) คนบางคนชอบกินเหล้า แต่บางคนไม่กิน คนที่ไม่กินนั้นอาจเคยลองและเห็นว่าเหล้านั้นเป็นของยั่วชวนใจให้กิน แต่เขาก็ฝืนใจได้ด้วยเห็นผลในระยะยาวว่าเหล้านั้นจะทำลายสุขภาพ ส่วนคนที่กินไม่ได้คิดเช่นนั้น เขากินเพราะอร่อย และกินมากเข้าก็ติด คนสองคนนี้แสดงพฤติกรรมต่างกัน คนแรกแสดงพฤติกรรมในทางทำร้ายชีวิตตน แต่คนที่สองไม่ ความแตกต่างระหว่างสองคนนี้ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาอยู่ที่คนแรกนั้นคุณธรรมในตัวของเขาไม่มีพลัง กิเลสมีพลังกว่า ส่วนคนที่สองกิเลสถูกข่มด้วยคุณธรรม ที่พระพุทธศาสนาสอนว่า “พึงประพฤติธรรม เพราะธรรมที่ประพฤติแล้วนั้นจะคุ้มครองท่าน” นั้นความหมายก็คือจงใช้ธรรมชาติฝ่ายดีในตนให้อยู่เหนือธรรมชาติฝ่ายร้าย เมื่อทำได้ ธรรมชาติฝ่ายดีนั้นจะพาชีวิตไปในทางที่ดีงาม ชายคนที่ไม่ดื่มเหล้านั้นถือว่าประพฤติธรรม เมื่อ

ประพฤตินิยม ธรรมก็คุ้มครอง เขาจะไม่ป่วยเพราะสุรา จะไม่  
ประสบอุบัติเหตุเพราะสุรา นี่คือการคุ้มครองของธรรม ธรรมก็คือ  
ตามคติของพระพุทธศาสนา มนุษย์สามารถเรียนรู้จากการสังเกต  
ธรรมชาติว่าตนควรปฏิบัติตนอย่างไร แนวคิดต่างๆนี้พระพุทธ-  
ศาสนาเห็นว่าสามารถใช้กับเรื่องการสร้างกฎหมายด้วย

ในศาสนาที่สอนว่ามีพระเจ้า หลักการก็คล้ายๆกับที่กล่าวมาใน  
ส่วนของพระพุทธศาสนา จะต่างกันบ้างก็ตรงที่ศาสนาในแนวนี้  
แทนที่จะกล่าวถึงกฎธรรมชาติก็กล่าวถึงพระเจ้า ในแง่หนึ่งคำว่า  
“กฎธรรมชาติ” ที่พระพุทธศาสนาสอนก็อาจเทียบได้กับ “พระเจ้า”  
ในศาสนาที่สอนว่ามีพระเจ้า ท่านพุทธทาสเองก็ยอมรับว่าพระธรรม  
ที่พระพุทธศาสนาสอนส่วนที่หมายถึงกฎธรรมชาตินั้นก็อาจเทียบได้  
กับพระเจ้าในศาสนาเทวนิยม นักปราชญ์ท่านหนึ่งในศาสนาคริสต์  
คือนักบุญทอมัส อะไควนัส (Thomas Aquinas) นั้นถือกันว่าเป็น  
นักคิดทางด้านนิติปรัชญาคนสำคัญของโลกตะวันตก ท่านผู้  
นี้คิดคล้ายกับท่านพุทธทาส คือคิดว่ากฎหมายที่มนุษย์เราจะออก  
แบบสำหรับใช้กับสังคมมนุษย์นั้นจะต้องใช้กฎที่พระเจ้าทรงวางไว้  
เป็นต้นแบบ ท่านผู้นี้กล่าวถึงสิ่งที่ท่านเรียกว่า “The Law of  
God” แล้วก็กล่าวถึงสิ่งที่ท่านเรียกว่า “The Law of Human  
Beings” คำหลังนี้ท่านหมายถึงกฎหมายที่มนุษย์สร้างขึ้นแล้วก็ใช้  
กันอยู่ในสังคม ส่วนคำแรกนั้นท่านหมายถึงกฎเกณฑ์ในทางธรรมที่  
พระเจ้าได้ทรงสร้างเอาไว้ กฎของพระเจ้านั้นจะเรียกว่า “กฎหมาย  
ของพระเจ้า” ก็คงได้ หากเราตีความว่าเมื่อพระเจ้าสร้างโลกและ  
มนุษย์ขึ้นแล้ว พระเจ้าก็ทรงวางกฎระเบียบเอาไว้ให้มนุษย์ปฏิบัติ  
ตาม เช่นห้ามฆ่าคน ห้ามลักทรัพย์ของผู้อื่น เป็นต้น นี่คือนิยาม

ที่ออกโดยพระเจ้า เมื่อเป็นกฎหมาย การฝ่าฝืนก็ต้องมีบทลงโทษ คนที่ฝ่าฝืนกฎหมายของพระเจ้าย่อมจะตกนรก เป็นต้น โปรดลิ่งเกต ว่า สำหรับท่านอะไควนัส กฎหมายของพระเจ้าไม่ปรากฏชัดเหมือนกฎหมายที่มนุษย์สร้างขึ้นเพราะเป็นนามธรรม ไม่ได้จารึกเป็นตัวหนังสือหรือทรงจำเป็นคำพูดอย่างกฎหมายของมนุษย์ มนุษย์ต้องใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองจึงจะหยั่งเห็นกฎหมายของพระเจ้า เมื่อหยั่งเห็น มนุษย์จะเรียนรู้ด้วยปัญญาของตนว่า กฎหมายของพระเจ้านั้นเป็นแบบอย่างที่ดีที่สุดของกฎหมายที่มนุษย์จะตราขึ้นตามแนวคิดของท่านอะไควนัส กฎหมายของพระเจ้านั้นอยู่สูงที่สุด เป็นของสูงส่ง ดึงาม สมบูรณ์แบบอย่างไม่มีที่จะติได้ สิ่งนี้จะ เป็นแบบแผนให้แก่กฎหมายของมนุษย์ นักกฎหมายตามคติความเชื่ออย่างนี้จะต้องเป็นผู้มีใจใฝ่ในทางศาสนา จึงจะหยั่งเห็น “กฎ” หรือ “กฎหมาย” ของพระเจ้าได้ คนที่คิดอย่างโลกๆ ไม่เหมาะจะเป็นนักกฎหมาย

-๒-

จากข้างต้นนั้นท่านผู้อ่านจะเห็นว่าในบางสถานการณ์คำว่า “กฎธรรมชาติ” กับ “กฎหมาย” ก็อาจใช้แทนที่กันได้ คือกฎธรรมชาติ นั้นเป็นกฎหมายอย่างหนึ่ง แต่มนุษย์ไม่ได้ตรา ธรรมชาติเป็นคนตรา ในงานเขียนของท่านอะไควนัสบางที่ท่านก็ใช้คำว่ากฎธรรมชาติ เพื่อหมายถึงกฎของพระเจ้า ซึ่งการใช้เช่นนี้จะช่วยให้เราเข้าใจได้ว่า ในท้ายที่สุดศาสนาทั้งหลายไม่ว่าจะเชื่อหรือไม่เชื่อเรื่องพระเจ้า ทุกศาสนาก็เหมือนกันคือเชื่อว่าในจักรวาลนี้มีกฎระเบียบหรือกฎหมายที่พระเจ้าหรือธรรมชาติตราไว้เสร็จสิ้นแล้ว กฎที่ว่านี้ภาษาอังกฤษเรียกชื่อเหมือนกันว่า “Natural Law” ซึ่งจะแปลว่า “กฎ

ธรรมชาติ” หรือ “กฎหมายธรรมชาติ” ก็ได้ เพราะในท้ายที่สุดแล้ว สองคำนี้ตามทัศนะของนิติปรัชญาสำนักอิงธรรมก็มีความหมายไม่ต่างกัน สำหรับชาวพุทธ กฎแห่งกรรมก็อาจเรียกได้อย่างหนึ่งว่า “กฎหมายตามธรรมชาติ” ปกติเมื่อกล่าวถึงกฎแห่งกรรม พระท่านมักสอนว่าสิ่งนี้เป็นกฎธรรมชาติอย่างหนึ่ง การเป็นกฎหมายของกฎแห่งกรรมก็เข้าใจได้ไม่ยาก คือเข้าใจว่าธรรมชาตินั้นเห็นว่าความผิดถูกในการกระทำของมนุษย์นั้นจะต้องมีกฎหมายรองรับ คนที่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตนั้นพระพุทธศาสนาสอนว่าตายแล้วจะต้องไปอบาย การทำปาณาติบาตนั้นเป็น “กรรม” ส่วนการไปอบายนั้นเป็นการ “ชดใช้กรรม” ทำนองเดียวกับฆ่าคนตายแล้วก็ต้องติดคุก เรื่องปาณาติบาตนั้นเป็นไปตามกฎหมายของธรรมชาติ ส่วนการฆ่าคนเป็นไปตามกฎหมายของมนุษย์ แต่กฎหมายสองอย่างนี้ทำงานเหมือนกัน นอกจากจะทำงานเหมือนกัน ฝ่ายพระพุทธศานาย่อมจะต้องเห็นคล้ายๆกับฝ่ายคริสต์ศาสนาโดยท่านอะควินัสเป็นต้นว่า *เมื่อมนุษย์จะเขียนกฎหมายที่เรียกว่ากฎหมายโดยมนุษย์นั้น เป็นเรื่องดีหากมนุษย์จะใช้กฎหมายโดยธรรมชาติเป็นต้นแบบ* เพราะอะไร คำตอบก็อย่างที่ท่านพุทธทาสได้กล่าวไว้ การเรียนรู้ที่จะใช้ปัญญาแล้วทำตนให้สอดคล้องกับกฎธรรมชาติเป็นความฉลาด นี่คือการประพฤตินิยมอย่างหนึ่ง การเขียนกฎหมายโดยไม่คำนึงถึงกฎธรรมชาติในบางสถานการณ์อาจไม่เสียหาย เพราะบังเอิญว่ากฎหมายของมนุษย์นั้นไม่แย้งต่อกฎหมายของธรรมชาติ แต่เมื่อใดก็ตามที่กฎหมายของมนุษย์ขัดแย้งต่อกฎหมายของธรรมชาติ มนุษย์จะหายนะ การทำตนให้สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ (ตามจำนวนของพระพุทธศาสนา) หรือกฎของพระเจ้า (ตามสำ-

นวนของศาสนาเทวนิยม) ในแง่หนึ่งเป็นหนทางเดียวที่เราต้องทำ หากเราต้องการความก้าวหน้าทางสังคมและสังคม เราฝืนธรรมชาติไม่ได้ เหมือนฝืนกินเหล้าแล้วพยายามบงการตนว่าจะมีสุขภาพดีนะ ซึ่งไม่อาจเป็นไปได้เลย

ในทางประวัติศาสตร์นั้น สังคมพุทธไม่สู้จะได้ใช้กฎธรรมชาติ เป็นรากฐานของกฎหมายเหมือนที่ปรากฏในศาสนาฮินดู คริสต์ อิสลาม และยูดาเยเป็นต้น เฉพาะสังคมไทยนั้นกฎหมายเก่าแก่ของเราคือกฎหมายตราสามดวงนั้นมีรากเหง้ามาจากศาสนาฮินดู มากกว่าศาสนาพุทธ แต่นั่นก็ไม่ใช่ปัญหา เพราะในท้ายที่สุดแล้ว พุทธและฮินดูก็มีความเชื่อในเรื่องกฎหมายของธรรมชาติเหมือนกัน ในยุโรปนั้นสมัยที่ศาสนาคริสต์รุ่งเรือง กฎหมายของพระเจ้ามีอิทธิพลต่อกฎหมายของมนุษย์อย่างเห็นได้ชัด เช่นคนที่มีพฤติกรรมรักร่วมเพศจะถือว่าละเมิดกฎหมายของบ้านเมืองมีโทษทางอาญา เวลานี้อิทธิพลเช่นนี้ก็ปรากฏอยู่ในสังคมที่นับถือศาสนาอิสลาม ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ก็เพราะว่าตามกฎหมายของพระเจ้าชายทรงอนุญาตให้รักร่วมเพศกับหญิงเท่านั้น หญิงก็เช่นกัน นี่คือนโยบายของพระเจ้า เมื่อใดที่ชายเกิดความเส่นหาในชาย หรือหญิงเกิดความพึงพอใจในหญิงด้วยกัน แล้วจบลงด้วยเรื่องของราคะอย่างชายกับหญิงกระทำต่อกันก็ถือว่าล่วงละเมิดกฎหมายของพระเจ้า ในพระคัมภีร์เก่าของศาสนาคริสต์ มีการบันทึกไว้ชัดเจนว่าพระเจ้าทรงทำลายเมืองสองเมืองทิ้งเพราะผู้ชายในเมืองนี้ทั้งหมดมีรสนิยมรักร่วมเพศ เรื่องราวที่นี้ก็ปรากฏในคัมภีร์ของศาสนาอิสลามและยูดาเย ดังนั้นเมื่อมีบันทึกไว้ในคัมภีร์ศาสนาก็ต้องถือว่าเป็นกฎหมายของพระเจ้า กฎหมายของบ้านเมืองเวลาจะ



ออกก็ต้องออกโดยคล้อยตามกฎหมายของพระเจ้าที่ว่านี้ นี่คือ เหตุผลว่าทำไมคนที่แสดงพฤติกรรมรักร่วมเพศจึงถูกบัญญัติว่าทำ ผิดกฎหมายบ้านเมืองในสังคมที่นับถือศาสนาเหล่านี้

เนื่องจากผมเข้าใจว่า “นิติปรัชญา” กับ “ประวัติศาสตร์ของ กฎหมาย” ในบางจุดบางประเด็นควรพิจารณาแยกเป็นคนละเรื่อง ต่อไปนี้เมื่อจะอภิปรายแนวคิดของสำนักอิงธรรมอย่างลึกกลงไปใน รายละเอียด ผมจะใช้ข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ของกฎหมาย เท่าที่จำเป็นเท่านั้น เรื่องของเรื่องนั้นเป็นอย่างนี้ครับ ศาสนาคริสต์ นิกายโรมันคาทอลิกโดยนักปราชญ์ของนิกายที่ว่านี้เช่นท่านทอมัส อะไควนัสที่ผมเอ่ยชื่อถึงข้างต้นดูเหมือนจะเริ่มต้นดีตรงที่กล่าวว่า “กฎหมายของพระเจ้าควรใช้เป็นแบบอย่างของกฎหมายโดย มนุษย์” ที่ว่าเริ่มต้นดีนั้นผมหมายความว่า ปกติอะไรก็ตามแต่ที่ ศาสนาสอนว่าเป็นธรรมนั้นจะต้องเป็นของดี เช่นในพระคัมภีร์ไบ- เบิล ส่วนที่เป็นพระคัมภีร์ใหม่ มีข้อความที่กล่าวว่า “พระเจ้าคือ ความรัก” ตามข้อความนี้ พระเจ้าในความหมายของเทพเจ้านั้นมี ความหมายไม่สำคัญเท่ากับพระเจ้าที่ปรากฏในการแสดงออกซึ่ง ความรักใคร่ช่วยเหลือกันและกันตามอัธยาศัยของมนุษย์ พระเจ้า อันเป็นนามธรรมนี้จะปรากฏในหมู่มนุษย์ที่เชื่อมั่นในพลังของความ ดีที่มนุษย์พึงแสดงออกต่อกัน พระเยซูยอมจบชีวิตบนไม้กางเขน โดยไม่คิดแค้มเคื่องชาวยิวที่กล่าวหาพระองค์ ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า พลังของพระเจ้าอันได้แก่ความรักที่มนุษย์พึงแสดงออกต่อกัน ไม่ เว้นกระทั่งศัตรู เป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่เพียงใด ท้ายที่สุดแล้วผมก็เข้าใจ ว่าเรื่องดีๆเช่นนี้ย่อมสะท้อนให้เห็นพลังอันดีงาม สงบ อหิงสา ที่ แฝงอยู่ในความเชื่อเรื่องพระเจ้าในศาสนาคริสต์ นี่คือตัวอย่างของ

สิ่งดีๆ ในศาสนาที่ผมขอเรียกรวมๆ ว่า “ธรรมของศาสนา” เมื่อธรรมนั้นมีผู้กล่าวว่าควรใช้เป็นต้นแบบของกฎหมาย เราก็ย่อมจะจินตนาการต่อไปว่า กฎหมายนั้นจะต้องเป็นกฎหมายที่ดีอย่างไม่ต้องสงสัย เพราะถอดแบบออกมาจากพระธรรมที่จำเริญ แต่เอาเข้าจริง เรากลับไม่พบสิ่งนี้นักในกฎหมายของยุโรปสมัยที่ศาสนาคริสต์รุ่งเรือง ตรงกันข้าม เรากลับพบว่าศาสนาได้กลายมาเป็นเครื่องมือในการปิดปาก ปิดตา ของบุคคลที่พยายามนำเอาแสงสว่างแห่งความจริงเกี่ยวกับจักรวาลมาเผยแพร่แก่มนุษย์ เช่นกาลิเลโอ เราทราบกันดีว่ายุคนี้ถึงกับมีการขนานนามว่าเป็นยุคมืดทางปัญญา ซึ่งกฎหมายของบ้านเมืองมีส่วนสำคัญในการทำให้เกิดบรรยากาศอันน่าเศร้านี้ ในศาสนาฮินดูก็เช่นกัน ธรรมของศาสนาเมื่อกลายเป็นไปเนื้อหาของกฎหมาย เรากลับพบการปฏิบัติต่อชนชั้นต่ำของสังคมคือพวกศูทรอย่างชนิดที่ไม่สมควรเรียกວ່านั้นคือการปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน กฎหมายธรรมศาสตร์ของฮินดูมีบทลงโทษคนวรรณะศูทรที่แอบเรียนคำสอนทางศาสนาถึงขั้นประหารชีวิต ทำไมธรรมในศาสนาซึ่งสมควรเป็นของดี เมื่อกลายมาเป็นแบบของกฎหมายแล้ว จึงได้แสดงบทบาทที่ชั่วร้ายเช่นนั้น คำตอบคือ เพราะผู้นำศาสนาไม่เชื่อตรงต่อศาสนาของตน ไม่เชื่อตรงต่อพระเจ้า คนเหล่านี้อาศัยสถานะในการเป็นผู้นำทางศาสนาของตนที่ใครจะโต้แย้งไม่ได้เป็นฐานของการสร้างอำนาจโดยเอาเนื้อหาของศาสนาส่วนที่ตนเห็นว่าจะช่วยส่งเสริมสถานะของตนให้มั่นคงต่อไปเข้าไปเป็นต้นแบบของกฎหมาย เมื่อเป็นเช่นนี้ผมจึงได้เรียนท่านผู้อ่านว่า ผมแยก “นิติปรัชญา” กับ “ประวัติศาสตร์กฎหมาย” ออกจากกัน ทำไมผมจึงแยก ก็เพื่อจะบอกว่า

แนวคิดของสำนักอิงธรรมหรือสำนักกฎหมายธรรมชาตินี้มีส่วนที่ดี มีเหตุผลอันลึกซึ้งอยู่มาก แต่เท่าที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ สำนักนี้ มักไม่มีผลงานอันแสดงความลึกซึ้งในทางการให้ข้อคิดแก่การตรา กฎหมาย เพราะนักศาสนาที่อ้างว่าตนเป็นนักคิดในสายนี้มิได้ เชื่อตรงต่อธรรมของศาสนา จะอย่างไรก็ตาม เมื่อคนไม่เชื่อตรงต่อ ธรรม คนก็คิด *แต่ธรรมไม่คิด* เมื่อไม่สู้จะมีตัวอย่างที่ดีในทาง ประวัติศาสตร์กฎหมายของโลกที่แสดงให้เห็นความลึกซึ้งของ สำนักอิงธรรม ผมคิดว่าเราต้องพึงพาปัญญาของตน คิดเอง พิจารณาเองว่า หากเราใช้กรอบความคิดแบบอิงพระธรรมนี้แล้ว หน้าตาของกฎหมายที่เราจะสร้างขึ้นในสังคมเพื่อใช้กับมนุษย์ ด้วยกันจะเป็นอย่างไร เราจะอภิปรายเรื่องนี้กันอย่างละเอียด ข้างหน้า

-๓-

ผมขอเริ่มต้นด้วยตัวอย่าง... สมมติว่า กาลครั้งหนึ่ง ประเทศ หนึ่งยังไม่มีกฎหมายที่อนุญาตให้ลงโทษคนผิดถึงขั้นประหารชีวิต เพราะก่อนหน้านั้นแม้จะมีคนทำความชั่วบ้าง แต่ความชั่วที่ทำก็ไม่ ถึงขั้นจะทำให้มีใครรู้สึกว่าการลงโทษธรรมดาๆ เช่นจำคุกจะไม่พอ เสียแล้ว แต่ต่อมาก็ปรากฏว่ามีคนบางคนทำความชั่วมาก มากถึง ขนาดว่าคนในสังคมจำนวนไม่น้อยรู้สึกว่าการเอาคนชั่วเช่นนี้เข้าคุก แล้วให้ตายในคุกก็ยังไม่สาสมกับความผิดที่เขาก่อขึ้น มีคนเสนอว่า อาจจะต้องถึงเวลาแล้วที่สังคมเราจะต้องเลื่อนเพดานสูงสุดของการ ลงโทษตามกฎหมายให้เกินไปกว่าที่มีอยู่ ข้อเสนอนี้ต่อมาก็มีการ ขยายความว่า เราน่าจะมีโทษประหารชีวิต ตามเรื่องสมมตินี้ โจทย์ ที่นักกฎหมายและนักนิติปรัชญาในประเทศนั้นจะต้องตอบคือ

“ควรมีโทษประหารชีวิตหรือไม่ เพราะอะไร”

ผมเคยอ่านข้อเขียนของอาจารย์ทางด้านนิติศาสตร์ท่านหนึ่งที่เคยร่วมทำวิจัยเกี่ยวกับโทษประหารชีวิตกับผมเมื่อสองสามปีก่อน ท่านเขียนเล่าว่า รุสโซซึ่งเป็นนักคิดคนสำคัญคนหนึ่งของฝรั่งเศสและของโลก (ผู้แต่งหนังสือ “สัญญาประชาคม” ที่เชื่อกันว่ามีอิทธิพลต่อการปกครองแบบประชาธิปไตยสมัยใหม่ไม่น้อย) กล่าวว่า “โทษประหารชีวิตเป็นสิ่งที่ไม่ชอบด้วยเหตุผล เพราะว่ามันไม่ได้ให้กำเนิดชีวิตของผู้ร้ายคนนั้น พระเจ้าต่างหากที่ให้กำเนิดเมื่อมนุษย์ด้วยกันไม่ได้สร้างเขา เราก็ไม่มีสิทธิ์ที่จะประหารเขา” แน่نونว่า หากรุสโซกล่าวอย่างนี้จริง (ผมไม่ได้กลับไปอ่านหนังสือ “สัญญาประชาคม” เพราะประเด็นสำคัญไม่ได้อยู่ที่ว่านักปราชญ์ท่านนี้พูดอย่างนั้นจริงหรือไม่) รุสโซก็กำลังอ้างอิงแนวคิดแบบกฎหมายอิงพระธรรม ดังนั้นข้อสรุปของรุสโซที่ว่าสังคมเราจะมีกฎหมายที่เอาผิดคนร้ายถึงขั้นประหารชีวิตไม่ได้เลย โดยสาระแล้วก็คือการบอกว่า กฎหมายที่อนุญาตให้ประหารชีวิตขัดกับธรรมในศาสนา ธรรมที่ว่าเป็นความเชื่อที่ว่า พระเจ้าเป็นเจ้าของชีวิตมนุษย์ทุกคนบนโลกนี้ เราแต่ละคนไม่ได้เป็นเจ้าของชีวิตตน ขนาดตนยังอ้างไม่ได้ว่าเป็นเจ้าของชีวิตตน ก็ไม่ต้องพูดถึงเรื่องการที่จะไปอ้างว่าเป็นเจ้าของชีวิตคนอื่น สมมติว่าเรามีคนร้ายที่ก่อกรรมอุบาทว์ต่ำทรามมาก คือเจ้าคนนี้ได้ลงมือฆ่าครอบครัวหนึ่งอย่างโหดเหี้ยม เพราะไปชอบลูกสาวเขาแล้วหญิงสาวและคนในครอบครัวไม่ชอบเขาแค้นใจจึงฆ่าล้างครอบครัว เราจับคนร้ายได้ คนร้ายจำนนต่อหลักฐาน ถ้าคิดอย่างเอาอารมณ์เป็นที่ตั้ง รุสโซอาจยอมรับได้ว่าคนผู้นี้สมควรแก่การประหาร แต่เมื่อคิดจากกรอบของแนวคิดแบบอิง

ธรรม เราก็ต้องพักเอาความรู้สึคนั้นไว้ก่อน เนื่องจากฆาตกรคนนี้ พระเจ้าสร้างเขามา พวกเราไม่ได้สร้าง คำว่า “สร้าง” นั้นรุสโซคิด ว่าตรงข้ามกับคำว่า “ทำลาย” หรือ “ฆ่าทิ้ง” บุคคลผู้จะมีความ ชอบธรรมในการทำลายชีวิตของชายคนนี้อย่อมจะมีเพียงพระเจ้า เท่านั้น เพราะทรงสร้างเขามา พวกเราต่อให้คับแค้นใจอย่างไรก็ฆ่า เขาไม่ได้ เพราะเราไม่มีสิทธิ์นั่นเอง ดังนั้นตามความคิดของนักนิติ- ปรัชญาฝรั่งเศสท่านนี้ สังคมเราหากยังอิงแนวคิดอยู่กับธรรม เราก็ ต้องไม่ประหารชายคนนี้ เราชิงเขาเอาไว้ในคุกก็พอ การขังคุกนี้รุส- โซคงไม่ถือว่าเป็นปรปักษ์กับการสร้างเขามา ดังนั้นเราจึงมีสิทธิ์ที่จะ ทำอย่างนั้นกับเขา

ความคิดของรุสโซข้างต้นนี้ผมเชื่อว่าท่านผู้อ่านบางท่านถึงไม่ได้ เป็นนักปรัชญาก็อาจคิดค้ำอยู่ในใจว่า “ถ้าอ้างว่าคนชั่วของสังคม เราบางคนต่อให้ชั่วช้าอย่างไรสังคมก็ไม่มีสิทธิ์ประหารชีวิต เพราะ สังคมไม่ได้สร้างเขามา สังคมจึงไม่มีสิทธิ์ที่จะพรากชีวิตเขา มีแต่ พระเจ้าเท่านั้นที่จะมีสิทธิ์ดังกล่าว การอ้างเช่นนี้ก็จะสามารถใช้ได้ กับแทบจะทุกสิ่งหรือทุกสิ่งเลยก็ได้ที่อยู่รอบๆตัวเรา ยกตัวอย่าง เช่น พยาธิที่อยู่ในตัวเรานี้เราก็ไม่ได้สร้างมันมา ดังนั้นเราย่อมไม่มี สิทธิ์ที่จะกินยาขับมันออกมา แม้ว่ามันจะทำร้ายสุขภาพของเรา เพียงใดก็ตาม...” ผมเองเมื่ออ่านแนวคิดที่ถูกอ้างว่ามาจากปากของ รุสโซนี่ในตอนแรกก็ไม่เห็นด้วย และเห็นว่าข้อความนี้จะรุสโซหรือ ใครก็ตามแต่กล่าวออกมาก็ตามที่เถิด วาทะนี้มีจุดอ่อนในทาง เหตุผลอยู่มาก ผมจะไม่อภิปรายล่ะครั้นว่าอะไรคือจุดอ่อนที่ว่านั้น เพียงข้อสังเกตเรื่องพยาธิข้างต้นก็น่าจะเพียงพอที่จะแสดงให้เห็น ว่าแนวคิดเรื่องสังคมไม่มีสิทธิ์ประหารชีวิตใครนั้นอ่อนเหตุผล จะ

อย่างไรก็ตาม.. เรื่องนี้ก็ไม่เกี่ยวกับความน่าเชื่อถือหรือไม่น่าเชื่อถือของนิติปรัชญาสำนักอิงธรรม.. ผมหมายความว่า ปัญหาข้างต้นนั้นไม่ใช่ปัญหาของนิติปรัชญาสำนักนี้ แต่เป็นปัญหาของนักปรัชญาสำนักนี้บางคนที่ใช้เหตุผลไม่รัดกุม ทำให้เกิดข้อโต้แย้งในทางเหตุผลได้เท่านั้นเอง โดยส่วนตัวผมเชื่อว่าแนวคิดของสำนักนี้หากถูกนำเสนอดีๆอย่างรัดกุมและละเอียดประณีตก็อาจให้แนวทางด้านนิติปรัชญาที่ลึกซึ้ง เพื่อหาทางออกแก่ปัญหาต่างๆในทางกฎหมายได้มาก และนักปรัชญาในแนวทางนี้สมัยใหม่บางคนเช่น แพทริค เดฟลิน (Patrick Devlin) ก็ได้เสนอแนวคิดทางด้านนิติปรัชญาจากมุมมองของสำนักนี้ที่น่าสนใจไม่น้อยเลย ดังเราจะพิจารณาแนวคิดบางส่วนของเขาข้างหน้า

เมื่อไม่นานมานี้ ผมทำวิจัยเรื่อง “พุทธศาสนากับโทษประหารชีวิต” สิ่งที่ผมต้องตอบในงานวิจัยนี้คือ “สังคมไทยที่เราถือกันว่าเป็นสังคมที่ผู้คนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนานั้นสมควรจะยังคงโทษประหารชีวิตไว้หรือไม่” โจทย์ที่ว่านี้ผมไม่ได้ตั้งขึ้น แต่มีองค์กรเอกชนทางด้านสิทธิมนุษยชนของต่างชาติตั้งเป็นคำถามมาที่รัฐบาลไทย องค์กรนี้เท่าที่ผมทราบประวัติเป็นหน่วยงานที่สนใจเรื่องการละเมิดสิทธิมนุษยชนในประเทศต่างๆในโลก และได้ทั่กทั่วงไปยังนานาประเทศหากพบว่าประเทศเหล่านั้นกระทำการอันเข้าข่ายที่องค์กรนี้เห็นว่าเป็นการล่วงละเมิดสิทธิมนุษยชนของพลเมืองของตนหรือพลเมืองต่างชาติที่เข้ามาพำนักในประเทศของตน การลงโทษผู้กระทำผิดทางอาญาถึงขั้นประหารชีวิตนั้นองค์กรที่ว่านี้ก็มีความเห็นว่าเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนอย่างหนึ่ง ดังนั้นองค์กรที่ว่านี้จึงได้ทำหนังสือขอความร่วมมือไปยังนานาประเทศที่ยังมีโทษ

ประหารชีวิตอยู่ให้พิจารณาทบทวนเพื่อยกเลิก ประเทศไทยเราก็เป็นประเทศหนึ่งในบรรดาประเทศที่ยังใช้โทษประหารชีวิตอยู่ (ซึ่งประเทศที่มีโทษประหารชีวิตนี้บางประเทศก็มีชื่อเรื่องความเอาจริงเอาจังในเรื่องการละเมิดสิทธิมนุษยชนเช่นสหรัฐอเมริกา) สำหรับประเทศไทย องค์การที่เป็นสาขาขององค์กรแม่ (ซึ่งอยู่ต่างประเทศ) ในประเทศไทยเมื่อทำหน้าที่ถึงรัฐบาลก็ได้บรรยายเหตุผลว่าเหตุที่สังคมไทยเราควรเลิกโทษประหารชีวิตได้แล้วก็เพราะการมีโทษประหารชีวิตขัดแย้งกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเช่นหลักความเมตตา หลักการให้โอกาสแก่ผู้กระทำผิดที่จะได้กลับเนื้อกลับตัวเป็นต้น มักมีการอ้างว่าโจรชั่วอย่างองคุลิมาลยังกลับตัวจนเป็นพระอรหันต์ได้เลย ดังนั้น เราจึงไม่ควรประหารชีวิตใคร เราอาจจำคุกเขาตลอดไปก็ได้ การมีชีวิตอยู่นั้นอย่างไรเสียก็ดีกว่าตาย เพราะเขาสามารถมีโอกาสเปลี่ยนแปลงชีวิตตนได้ พุดง่าย ๆ คือการยกเลิกโทษประหารชีวิตเป็นการเปิดโอกาสแก่เพื่อนมนุษย์ที่วันนี้เขาอาจทำชั่วมากเสียจนกระทั่งเราคิดว่าสมควรตาย แต่ถ้าเราให้โอกาสเขา เขาก็อาจฟื้นคืนชีวิตมาใหม่ได้ อย่างน้อยก็เป็นคนดีในทางธรรมได้ แม้กายจะต้องอยู่ในคุกตลอดไปก็ตาม เมื่อรัฐบาลไทยได้รับข้อร้องเรียนนั้นมาแล้วก็ให้หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องคือคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติช่วยพิจารณาตอบข้อร้องเรียนนั้น คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติเห็นว่าเรื่องนี้จะตอบโดยไม่มีข้อมูลอันผ่านการค้นคว้าศึกษาอย่างรอบคอบไม่ได้ จึงขอความร่วมมือไปยังสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติให้ช่วยจัดหาคณะนักวิชาการสักสามสี่คนจากสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้คือ นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ อาชญวิทยา และพุทธปรัชญา ให้เวลา

บุคคลเหล่านี้สักปีหนึ่งศึกษาค้นคว้าตามศาสตร์แขนงที่ท่านเชี่ยวชาญ เพื่อตอบโจทย์ว่า “ในท้ายที่สุด เมื่อพิจารณาจากศาสตร์เหล่านี้ สังคมไทยที่ถูกอ้างว่าเป็นสังคมพุทธซึ่งสมควรที่จะไม่มีโทษประหารชีวิตเลยนั้นยังมีเหตุผลที่จะคงไว้ซึ่งโทษประหารชีวิตหรือไม่”

ผมรับหน้าที่พิจารณาปัญหาจากแง่มุมของพุทธปรัชญา เมื่อได้รับงานมาแล้ว (ซึ่งแม้จะเป็นงานใหม่วุ่น แต่ผมก็เต็มใจ เพราะสนใจปัญหาทำนองนี้เป็นการส่วนตัวอยู่ก่อนแล้ว) สิ่งแรกที่ผมต้องคิดและตอบตนเองก่อนเรื่องอื่นๆคือ “พระพุทธศาสนามีทัศนะทางนิติปรัชญาเป็นแบบใด” คำตอบสำหรับคำถามนี้สำคัญ เพราะจะเป็นตัวกำหนดแนวทางในรายละเอียดต่อไปว่า พระพุทธศาสนาจะให้ความเห็นเกี่ยวกับเรื่องโทษประหารชีวิตอย่างไร ก่อนหน้าที่จะทำวิจัยเรื่องนี้ ผมเคยศึกษาเกี่ยวกับระบบความคิดทางจริยศาสตร์ของพระพุทธศาสนาบ้าง ทำให้พอทราบว่า พระพุทธศาสนานั้นเชื่อในเรื่องกฎธรรมชาติ ๕ อย่าง ดังที่เราพิจารณามาข้างต้น กฎแห่งกรรมที่เราชาวพุทธคุ้นเคยนั้นคัมภีร์พุทธศาสนาอธิบายว่าเป็นกฎธรรมชาติอย่างหนึ่ง กฎธรรมชาติอีกสองอย่างคือ ‘จิตนิยม’ และ ‘ธรรมนิยม’ เมื่อรวมกับกฎแห่งกรรมหรือ ‘กรรมนิยม’ แล้ว ก็จะมีสถานะเป็นต้นแบบทางจริยธรรมสำหรับสังคมมนุษย์ ดังนั้นเราก็อาจกล่าวได้ในเบื้องต้นว่าพระพุทธศาสนามีแนวคิดทางจริยธรรมเป็นแบบที่เรียกกันในวงการปรัชญาตะวันตกว่า “แนวธรรมชาตินิยม” หรือ “Naturalism” ในภาษาอังกฤษ อนึ่ง คำอธิบายเรื่องความหมายของธรรมที่ท่านพุทธทาสเสนอที่เราพิจารณามาตอนต้นนั้นยิ่งช่วยย้ำให้เราปราศจากความลังเลว่า แนวคิดในทาง



นิติปรัชญาของพระพุทธศาสนาย่อมจะเป็น “แนวอิงธรรม” อย่างแน่นอน

แม้ว่าในเบื้องต้นเราจะทราบว่า ทิศนะทางนิติปรัชญาของพระพุทธศาสนาเป็นแบบอิงธรรม แต่ความรู้นี้ก็ยังคงเป็นความรู้ในทางกว้างอยู่ คือเราทราบเพียงว่ากฎหมายที่ดีสำหรับมนุษย์นั้นพระพุทธศาสนาคิดว่าต้องคิดจากต้นแบบอันได้แก่ธรรม ความรู้นี้ยังกว้างเกินไปที่จะใช้เป็นฐานของการตอบคำถามว่าพระพุทธศาสนาเห็นอย่างไรเกี่ยวกับโทษประหารชีวิต ผมนึกถึงคำแนะนำของท่านพุทธทาสที่ว่า “ในธรรมชาตินั้นจะมีเจตนารมณ์ของธรรมแฝงอยู่ แต่เราต้องใช้ปัญญาไตร่ตรองจึงจะมองเห็น” ท่านได้ยกตัวอย่างว่าความเป็นสหกรณ์นั้นเป็นเจตนารมณ์อย่างหนึ่งของธรรมชาติ ความเป็นสหกรณ์นี้ท่านพุทธทาสหมายถึงการที่สิ่งต่างๆในโลกต้องอาศัยกันและกัน ท่านพุทธทาสกล่าวว่า แต่ละสิ่งในโลกนั้นจะมีความสามารถทางด้านเท่านั้น คนเราแม้จะดูเหมือนมีความสามารถมากกว่าสัตว์ชนิดอื่น แต่ความสามารถของมนุษย์ก็จำกัด คือเราทำบางเรื่องเท่านั้นได้ดี เช่นใช้สมอง แต่บางเรื่องเราทำไม่ได้ เช่นลากซุงอย่างซ่างหรือไถนาอย่างควายไม่ได้ การที่สิ่งต่างๆในโลกมีความสามารถอันจำกัดนี้เรามักอธิบายว่า “นี่เป็นธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย” ซึ่งบางครั้งคำพูดนี้ก็มีความหมายเพียงว่า “มันก็เป็นเช่นนั้นแหละ” แต่ท่านพุทธทาสคิดว่า เราสามารถไตร่ตรองหาสิ่งที่ลึกซึ้งที่แฝงอยู่ในปรากฏการณ์ที่ว่านี้ได้ สำหรับท่าน การที่กฎธรรมชาติที่พระพุทธศาสนาเชื่อว่ามีอยู่กำหนดให้สิ่งต่างๆมีความสามารถอันจำกัดเช่นนั้น ก็เพราะต้องการให้สิ่งต่างๆเรียนรู้ที่จะพึ่งพาอาศัยกัน มนุษย์ใช้ซ่างลากซุง ใช้ควายไถนา เมื่อใช้งานพวก

มันแล้วก็ดูแลมันให้ดี ให้อาหาร ให้การดูแลในยามที่พวกมันเจ็บป่วย นี่คือภาพอังกดงาม พระพุทธศาสนาเชื่อว่ารูปแบบอังกดงามที่ธรรมชาติได้ออกแบบเอาไว้มากมายเต็มไปหมดรอบๆตัวเรานี่เป็นสิ่งที่หากมนุษย์เราเรียนรู้ด้วยปัญญาจนเข้าใจแล้วนำไปใช้เป็นต้นแบบของกิจกรรมต่างๆในชีวิตตน (เช่นเป็นชาวไร่ชาวนาที่ต้องพึ่งพาแรงงานสัตว์ก็ต้องรักพวกมันเสมือนเป็นสมาชิกของครอบครัว) ก็จะเกิดผลดีทั้งแก่ผู้ทำตามและผู้ที่เกี่ยวข้อง ความจริงที่ง่ายๆและตรงไปตรงมานี้ก็ควรที่มนุษย์จะพึงเรียนรู้และนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต การปฏิบัติธรรมในทัศนะของท่านพุทธทาสไม่ใช่การนั่งหลับตาภาวนา แต่คือการรู้จักสังเกตวิถีแห่งธรรม ซึ่งก็คือรูปแบบอังกดงามที่ธรรมชาติได้แสดงเอาไว้มากมายเต็มไปหมดแล้วนำเอาวิถีแห่งธรรมที่สังเกตเห็นนั้นมาปรับใช้กับชีวิต นี่ต่างหากคือการปฏิบัติธรรม คนตระหนี่บางคนในบางวันอาจสังเกตเห็นว่าผลไม้ประเภทที่ให้เนื้อของตนเป็นทานแก่มนุษย์และสัตว์เช่นมะม่วง มะละกอ ตำลึง จะมีโอกาสสุกพ้นธุ์ได้ยาก เพราะเมื่อสัตว์กินผลไม้ นั้นแล้วก็จะช่วยนำเมล็ดของมันที่ตกกลงไปแล้วถ่ายออกมาไปขยายพันธุ์ ณ ที่ต่างๆ ยิ่งหากมนุษย์ที่มีความสามารถทางการเกษตรได้ประโยชน์จากผลไม้ นั้น มนุษย์จะปกป้องเผ่าพันธุ์ของผลไม้ที่ให้คุณแก่ตนนั้นไปตราบนานเท่านาน ส่วนต้นไม้ชนิดใดตระหนี่ผลของตนด้วยการให้ผลที่ไม่เป็นประโยชน์แก่ใคร ต้นไม้ชนิดนี้ย่อมมีโอกาสสูงที่จะสุกพ้นธุ์เมื่อเทียบกับผลไม้ประเภทแรกเมื่อหยั่งเห็นเช่นนี้ คนตระหนี่คนนั้นก็อาจสำนึกในความโง่เขลาของตนแล้วเปลี่ยนแปลงตน ความสุขในชีวิตของเขาก็จะพลันอุบัติขึ้น เป็นความสุขอันเกิดจากการได้รับการยอมรับและปกป้อง

คุ้มครองจากคนอื่นตามเจตนารมณ์ความเป็นสหกรณ์ของสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติที่พระพุทธศาสนาสอน พระพุทธทวณะที่ว่า “ผู้ให้ย่อมได้รับความสุข” จึงไม่ได้เกิดอย่างผิวเผิน แต่เกิดจากการตรัสรู้อันหมายถึงความหยั่งเห็นความงดงามของกฎธรรมชาติที่มีอยู่มากมายมหาศาลในโลกนี้

ข้อคิดของท่านพุทธทาสตามที่กล่าวถึงข้างต้นทำให้ผมเริ่มต้นคำถามใหม่ “อะไรคือเจตนารมณ์ในการลงโทษผู้กระทำความผิดของธรรมชาติ” การตั้งคำถามเจาะลงไปเช่นนี้ทำให้การทำงานสะดวกขึ้นมาก เพราะเมื่อได้คำถามมาแล้ว สิ่งที่ผมต้องไปทำต่อก็คือดูว่าคำสอนในพระไตรปิฎกตอบคำถามเรื่องนี้อย่างไร ดังที่ผมกล่าวมาข้างต้นว่า “กฎธรรมชาติ” นั้นในแง่หนึ่งก็คือ “กฎหมายของธรรมชาติ” ดังนั้นกฎแห่งกรรมอันเป็นกฎธรรมชาติตามความเชื่อของพระพุทธศาสนาย่อมจะมีสถานะเป็นกฎหมายของธรรมชาติไปด้วย การพิจารณารายละเอียดเกี่ยวกับการทำงานของกฎแห่งกรรมจะช่วยให้เราเข้าใจว่าอะไรคือสาระของแนวคิดเรื่องการลงโทษตามคติของพระพุทธศาสนา ถึงตรงนี้ผมคิดว่าท่านผู้อ่านคงมองเห็นลู่ทางว่าเราจะพิจารณาเรื่องโทษประหารชีวิตตามกฎหมายของมนุษย์อย่างไร ความเข้าใจในสาระของการทำงานของกฎแห่งกรรมจะมีความหมายในแง่ของการชี้แนะว่า หากเราเชื่อว่ารูปแบบที่กฎธรรมชาติแสดงเอาไว้มีความเหมาะสมแก่การเป็นแบบของกิจกรรมที่มนุษย์จะคิดสร้างขึ้น กฎแห่งกรรมในฐานะกฎหมายของธรรมชาตีก็น่าจะมีความหมายต่อการเป็นแบบอย่างของกฎหมายที่สร้างโดยมนุษย์ เมื่อพิจารณาเช่นนี้แล้ว ขั้นตอนต่อไปที่ผมได้กระทำคือลงมือศึกษาว่า “กฎแห่งกรรมทำงานอย่างไร และการ

ทำงานที่ว่านั้นมีนัยของการชี้แนะในเรื่องโทษประหารชีวิตอย่างไร”

ตามความเข้าใจของผม การทำงานของกฎแห่งกรรมมีลักษณะสำคัญอย่างน้อยสองประการคือ (ก) เทียงตรง เป็นกลไก ไม่มีเรื่องของอารมณ์ความรู้สึกเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย หากการกระทำนั้นผิด กฎแห่งกรรมก็วินิจฉัยว่าผิด หากถูกก็วินิจฉัยว่าถูก โดยมีรายละเอียดเกี่ยวกับสภาวะทางใจของผู้กระทำเป็นเงื่อนไขร่วมสำหรับการพิจารณาว่าเมื่อ “ผิด” หรือ “ถูก” ในเบื้องต้นแล้ว ปริมาณของความผิดหรือถูกนั้นจะมากน้อยอย่างไร กรรมอย่างเดียวกัน แต่ทำด้วยจิตใจที่ต่างกัน (เช่นฆ่าสัตว์เพื่อสนุกสนานในฐานะเกมกีฬาอย่างที่ชาวเมืองจำนวนหนึ่งนิยมออกไปตกปลาในทะเลเพื่อพักผ่อน กับฆ่าเพราะต้องการอาหาร เช่นชาวบ้านที่ตกปลามาเพื่อเป็นอาหารของครอบครัว) การลงโทษของกรรมก็ต้องต่างกันด้วย อนึ่งการที่กฎแห่งกรรมทำงานอย่างเป็นกลไกและเทียงตรงนี้ส่วนหนึ่งก็มาจากลักษณะของกฎแห่งกรรมเองที่เป็น “ของ” ตามธรรมชาติ ไม่ใช่ “บุคคล” หรือ “สิ่งที่มีความรู้สึกนึกคิด” อย่างพระเจ้าในศาสนาเทวนิยม (ข) กฎแห่งกรรมนั้นทำงานอย่างตราซัง คือเอาสิ่งที่บุคคลได้กระทำลงไปกับผลที่เขาจะพึงได้รับตอบแทนมาซังน้ำหนักรันกัน กรรมจะให้ผลมากน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับว่าบุคคลได้ทำกรรมไปมากน้อยเพียงใด ลักษณะนี้เท่าที่ผมสังเกตแม้คัมภีร์พระไตรปิฎกจะไม่พูดถึงเรื่อง “ความยุติธรรม” แต่เราก็สามารถคิดขยายความออกไปได้ว่าการทำงานในลักษณะของการซังน้ำหนักระหว่างสิ่งที่บุคคลได้กระทำกับผลที่เขาจะพึงได้รับตอบแทนจากการกระทำนั้นอธิบายได้ดีที่สุดผ่านแนวคิดเรื่องความยุติธรรม (Justice, Fairness) คำคำนี้แม้จะไม่มีในพระไตร-

ปิฎกโดยตรงเพราะเป็นคำสมัยใหม่ แต่พระไตรปิฎกก็กล่าวถึงความถูกต้องชอบธรรม (ธมฺมิกตา=Righteousness) อันมีความหมายอย่างเดียวกับความยุติธรรม เมื่อประมวลลักษณะการทำงานของกฎแห่งกรรมอันเป็นกฎหมายของธรรมชาติสองอย่างข้างต้นเข้าด้วยกัน ผมก็ได้เสนอความเห็นไปว่า กระบวนการลงโทษผู้กระทำความผิดที่ธรรมชาติได้วางไว้ผ่านการทำงานของกฎแห่งกรรมนั้นเข้าข่ายทฤษฎีการลงโทษแบบที่เรียกกันในภาษานิติปรัชญาตะวันตกว่า “ทฤษฎีชดใช้ความผิด” (The Retribution Theory) ตามทฤษฎีนี้ หัวใจหรือจุดประสงค์หลักของการลงโทษคือการอำนวยความสะดวกให้ปรากฏขึ้นอย่างน้อยก็ในสองความหมายคือ (๑) คุณทำต่อเขาเท่าใด รัฐก็ต้องลงโทษคุณเท่านั้น ไม่อย่างนั้นก็ไม่ยุติธรรมแก่เหยื่อที่คุณไปล่วงละเมิดเขา (๒) คุณทำเท่าใด คุณก็ต้องรับผิดชอบเท่านั้น จะมากหรือน้อยไปกว่าที่คุณทำไม่ได้ ไม่อย่างนั้นก็ไม่ยุติธรรมแก่คุณเอง ผมได้ตั้งข้อสังเกตในรายงานการวิจัยด้วยซ้ำไปว่า การให้ผลของกรรมนั้นหากพิจารณาจากสายตาของมนุษย์อาจเห็นว่า “เครื่องหรือตึงเกินไป” เพราะผลที่เขาได้รับเช่นตกรรอกอยู่หลายร้อยปีนั้นบางทีก็มาจากการทำความชั่วที่ไม่ได้ร้ายแรงอะไรมากนักเช่นการเป็นชู้กับภรรยาเขาเป็นต้น แต่เมื่อพระพุทธศาสนาเห็นว่านี่เป็นความยุติธรรมตามกระบวนการธรรมชาติ ผมก็ไม่ว่าอะไร แต่ได้เสนอความคิดไปว่า เมื่อเราเอาแนวคิดเรื่องความยุติธรรมนี้มาใช้กับกฎหมายของมนุษย์ เราต้องลดระดับความเข้มข้นนั้นลงมา คือต้องอธิบายได้ว่าที่ลงโทษเขา นั้นไม่น้อยหรือมากเกินไป เพราะไม่อย่างนั้นจะเสียความยุติธรรม

ในท้ายที่สุดของการวิจัย ผมได้ข้อสรุปว่า หากยึดหลักการเรื่อง

ความยุติธรรม การมีอยู่ของโทษประหารชีวิตก็อธิบายได้ว่า ไม่แย้งต่อแนวคิดของพระพุทธศาสนา แน่แน่นอนว่า พระพุทธศาสนานั้น สอนความดีอย่างอื่นด้วย เช่นสอนเรื่องความเมตตา สอนเรื่องการให้อภัย และคำสอนบางส่วนชวนให้เข้าใจด้วยการปลิดชีวิตคน ด้วยเหตุผลว่าเขาทำชั่วมากเหลือเกินนั้นไม่ได้ทำให้เราที่เกี่ยวข้องกับการปลิดชีวิตเขาพ้นจากบาปได้เลย จะอย่างไรก็ตาม คำสอนเหล่านี้เมื่อถูกนำมาเรียงเป็นแถวเพื่อใช้ในการพิจารณาปัญหาเรื่องโทษประหารชีวิต ผมคิดว่าเราก็ต้องเอาเรื่องความยุติธรรมขึ้นไว้ข้างบนสุด เพราะหลักความยุติธรรมเป็นหลักการพื้นฐานของกระบวนการให้ผลของกรรม กรรมในฐานะกฎธรรมชาตินั้นไม่มีจิตใจ เมื่อกรรมชักนำคนชั่วให้ตกนรก สภาพอันน่าเวทนาของชีวิตในนรกนั้นไม่มีผลต่อความรู้สึกของกรรม เพราะกรรมไม่มีความรู้สึก แต่เราที่เป็นคนนั้นมีความรู้สึก เมื่อมีความรู้สึก ผมก็เสนอความเห็นไปว่าในกรณีที่เรากำลังต้องประหารชีวิตคนบางคนเพราะนี่เป็นหนทางเดียวที่จะดำรงไว้ซึ่งความยุติธรรมอันเป็นหัวใจของนิติปรัชญาแนวพุทธ เราก็ต้องทำอย่างมีเมตตา อย่างที่เป็นการปฏิบัติต่อเขาในฐานะที่เขาเป็นเพื่อนมนุษย์ และเพื่อนร่วมทุกข์ในสังสารวัฏ ไม่ใช่อย่างโกรธแค้นหรือสะใจ นอกจากนั้น ในการลงโทษที่ต่ำลงมา แม้หัวใจหลักหรือคำอธิบายหลักว่าเหตุใดสังคมจึงลงโทษคนเหล่านี้จะได้แก่ “นี่คือการบังคับให้เขาได้ชดใช้ความผิด” ก็ไม่ได้หมายความว่าระหว่างการใช้ความผิด บุคคลเหล่านี้จะสมควรถูกตัดขาดจากการพัฒนาชีวิต การให้การศึกษา นักโทษไม่ได้ขัดแย้งกับการที่พวกเขาต้องชดใช้ความผิด ในท้ายที่สุดแล้วการมีแนวคิดแบบชดใช้ความผิดของนิติปรัชญาแนวพุทธก็อยู่

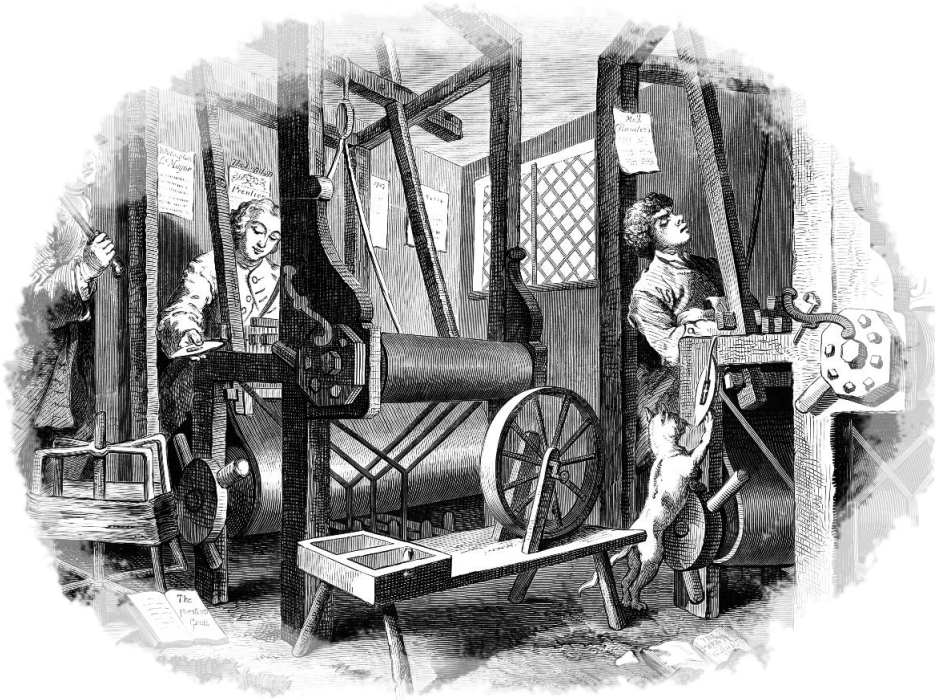
ห่างไกลจากการเป็นแนวคิดแบบ ‘แก้แค้น’ ซึ่งบางครั้งก็มีผู้ใช้เป็นคำแปลและความหมายของ The Retribution Theory สำหรับผม ทฤษฎีชดใช้ความผิดมิได้หลายประเภทตั้งแต่ประเภทที่หยาบคาย ป่าเถื่อนมาถึงระดับที่มีเหตุผลและมีมนุษยธรรม แนวคิดเรื่องการลงโทษในระบบกฎหมายที่สร้างโดยมนุษย์ของพระพุทธศาสนาเป็นแบบหลัง แม้ว่าตัวการทำงานของกฎแห่งกรรมอันเป็นต้นแบบจะดูเป็นแบบแรกก็ตาม

จากที่อ่านมาข้างต้น ท่านผู้อ่านก็อาจจะเห็นได้เองว่า ผมกับรุสโซ่นั้นอาจมีแนวคิดทางด้านนิติปรัชญาที่จัดอยู่ในสกุลเดียวกัน แต่ในรายละเอียด เมื่อเราคิดโยงไปหา “ธรรม” ไม่เหมือนกัน ผลสรุปของความคิดเกี่ยวกับเรื่องเดียวกันคือ ‘โทษประหารชีวิต’ ก็ต่างกันได้ ผมเองเชื่อว่าเรื่องเดียวกันนี้ให้นักคิดในสกุลอิงธรรมนี้ คนอื่นๆมาคิดก็อาจต่างจากผมและรุสโซ่ได้ นี่ไม่ใช่เรื่องแปลก การมีความคิดเป็นแบบอิงธรรมเหมือนกันนั้นไม่ใช่หลักประกันว่าคนสองคนจะต้องเห็นตรงกันในเรื่องกฎหมายเสมอไป จะอย่างไรก็ตาม ผมมีความเชื่อว่า หากคนที่อยู่ในสายความคิดนี้ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอยู่บ่อยๆ โอกาสที่คนเหล่านี้จะเห็น “ธรรม” ใกล้เคียงกันก็ย่อมจะมีมากขึ้น ☺

**สมภาร พรมทา**

พฤศจิกายน ๒๕๕๓

## ส่วนที่สอง : พระพุทธศาสนา พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์



ภาพชื่อ The Two Apprentices โดย William Hogarth

### ๑. วิทยาศาสตร์คืออะไร

คำว่าวิทยาศาสตร์อาจมีความหมายได้สองอย่าง อย่างแรกคือ ความหมายในเชิงที่เป็นอยู่ (descriptive meaning) อย่างที่สองคือความหมายในเชิงที่ควรจะเป็น (normative meaning) ความหมายของวิทยาศาสตร์ในเชิงที่เป็นอยู่นั้นอาจดูได้จากกิจกรรมทางวิทยาศาสตร์ที่นักวิทยาศาสตร์ได้กระทำมาในอดีตและที่กำลังกระทำอยู่ในปัจจุบัน ทั้งหมดที่นักวิทยาศาสตร์กระทำนั้นคือ ความหมายของสิ่งที่เรียกว่าวิทยาศาสตร์ ความหมายในแง่นี้พิจารณาอย่างกว้างๆอาจมีปัญหาเพราะว่าสิ่งที่นักวิทยาศาสตร์



กระทำนั้นมีความหลากหลาย จะอย่างไรก็ตาม ในความหลากหลายนั้นย่อมจะต้องมีแกนกลางบางอย่างรองรับอยู่ ไม่เช่นนั้นเราคงไม่สามารถกล่าวได้ว่าสิ่งที่ดาร์วิน นิวตัน ไอน์สไตน์ เป็นต้น กระทำสามารถจัดอยู่ภายใต้กิจกรรมที่เรียกว่าวิทยาศาสตร์ได้

อะไรคือแกนกลางของกิจกรรมที่เรียกว่าวิทยาศาสตร์ ก่อนที่จะพิจารณาปัญหานี้ มีบางเรื่องที่เราต้องทำความเข้าใจก่อน เราสามารถแยกกิจกรรมทางวิทยาศาสตร์ออกจากตัวนักวิทยาศาสตร์ และในความเป็นจริงเวลาที่เรากำลังมองหาความหมายของวิทยาศาสตร์จำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องแยกสองเรื่องนี้ออกจากกัน นักวิทยาศาสตร์นั้นคือมนุษย์เหมือนกับมนุษย์คนอื่นๆ เขาย่อมจะมีภูมิหลังทางศาสนา วัฒนธรรม จารีตประเพณี ตลอดจนความคิดเห็นส่วนตัวบางอย่าง เช่นเดียวกับมนุษย์ทั่วไป บางคนอาจนับถือศาสนา บางคนอาจไม่นับถือศาสนา ในคนที่นับถือศาสนานั้นก็อาจนับถือศาสนาที่แตกต่างกันไป เช่นนักวิทยาศาสตร์บางคนอาจนับถือศาสนาที่สอนเรื่องพระเจ้า บางคนอาจนับถือศาสนาที่ไม่สอนเรื่องพระเจ้า กิจกรรมทางวิทยาศาสตร์สามารถดำเนินการโดยคนที่มีความเชื่อทางศาสนา การเมือง จริยธรรมเป็นต้นแบบใดก็ได้

ในกรณีของศาสนานั้น บางครั้งเราจะเห็นว่าเนื้อหาของวิทยาศาสตร์บางอย่างอาจดูเหมือนจะส่งผลกระทบต่อความเชื่อทางศาสนา สำหรับนักวิทยาศาสตร์ที่เสนอแนวความคิดที่อาจตีความว่ากระทบต่อคำสอนของศาสนานั้นเรามักพบว่าเป็นผู้ที่ไม่นับถือศาสนา หรือแม้จะลงชื่อว่่านับถือศาสนาแต่ก็ไม่ยอมให้คำสอนทางศาสนามามีอิทธิพลต่องานค้นคว้าวิจัยทางวิทยาศาสตร์ของตน เราอาจยกชาร์ลส์ ดาร์วินมาเป็นตัวอย่างของนักวิทยาศาสตร์

ศาสตร์แบบนี้ แต่ในขณะเดียวกัน นักวิทยาศาสตร์บางคนก็นับถือศาสนา สำหรับคนประเภทนี้กิจกรรมทางวิทยาศาสตร์อาจเป็นคนละเรื่องกับคำสอนในทางศาสนา หรือไม่คำสอนทางศาสนานั้นก็อาจมีสถานะอยู่เหนืองานค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ของตน สำหรับนักวิทยาศาสตร์ประเภทหลังนี้ สิ่งทีวิทยาศาสตร์ค้นพบคือสิ่งช่วยเหลือให้เนื้อหาของศาสนาชัดเจนหรือมีน้ำหนักมากขึ้น เราอาจยกไอแซ็ค นิวตันมาเป็นตัวอย่างสำหรับกรณีที่สองนี้ นิวตันเชื่อว่างานค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์คือสิ่งที่จะช่วยเหลือให้เห็นความยิ่งใหญ่ของพระเจ้า เขาเขียนเรื่องนี้เอาไว้ในงานบางชิ้นของเขาอย่างชัดเจน

แม้ว่าจะมีนักวิทยาศาสตร์ที่เชื่อในเรื่องศาสนาแตกต่างกันดังที่กล่าวมาข้างต้น ผลงานทางวิทยาศาสตร์ที่คนเหล่านี้นำเสนอก็มีลักษณะร่วมกันบางอย่าง และลักษณะที่ว่านี้เราอาจกล่าวได้ว่าเป็นความหมายของสิ่งที่เรียกว่าวิทยาศาสตร์ ต่อไปนี้คือสิ่งที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะร่วมของงานค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์

๑. การใช้ประสาทสัมผัสสังเกตธรรมชาติเพื่อค้นหากฎเกณฑ์ทางธรรมชาติ เดิมทีปรัชญากรีกให้ความสำคัญแก่การหาความจริงในธรรมชาติผ่านทางการใช้เหตุผล กาลิเลโอได้ตั้งข้อสงสัยว่าการใช้เหตุผลนั้นอาจไม่นำเราเข้าถึงความจริงอย่างที่ต้องการ กาลิเลโอเห็นว่าเครื่องมือสำคัญสำหรับใช้แสวงหาความรู้คือประสาทสัมผัส นับจากยุคของกาลิเลโอเป็นต้นมา วิทยาศาสตร์ในความหมายของกิจกรรมแสวงหาความรู้ผ่านทาง การสังเกตธรรมชาติด้วยประสาทสัมผัสก็เกิดขึ้น จะอย่างไรก็ตาม ลำพังเพียงการสังเกตการณ์ธรรมชาติยังไม่พอที่จะก่อให้เกิดความรู้ทางวิทยาศาสตร์ สิ่งที่ทำให้

การสังเกตธรรมชาติกลายเป็นความรู้แบบวิทยาศาสตร์คือการใช้เหตุผลแบบหนึ่งที่เราเรียกว่าการอุปนัย (Induction) การอุปนัยคือการสรุปข้อความสากลขึ้นจากข้อความเฉพาะจำนวนหนึ่ง ในทางปรัชญาวิทยาศาสตร์ เราเรียกข้อความสากลที่เป็นผลมาจากการอุปนัยนี้ว่า “กฎ” (Laws) ลักษณะโดยทั่วไปของสิ่งที่เรียกว่ากฎในทางวิทยาศาสตร์คือ (๑) อยู่ในรูปข้อความสากล (๒) ข้อความต่างๆที่ประกอบกันขึ้นเป็นกฎนั้นกล่าวถึงสิ่งที่สามารถสังเกตได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งหมดทั้งสิ้น

๒. การใช้เหตุผลและการคาดคะเนเพื่ออธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ไม่สามารถสังเกตได้ด้วยประสาทสัมผัส การแสวงหาความรู้แบบสังเกตการณ์ธรรมชาติได้กระทำกันมายาวนานในวงการวิทยาศาสตร์ แม้ปัจจุบันก็อาจกล่าวได้ว่าวิทยาศาสตร์ภาคปฏิบัติ (Practical Science) ก็ได้อาศัยวิธีการที่ว่าเป็นหลักสำคัญ จะอย่างไรก็ตาม เมื่อวิทยาศาสตร์บางสาขาได้ศึกษาธรรมชาติลึกลงไปภายในวัตถุที่มีขนาดเล็กมากๆ ก็เกิดปัญหาว่าภายในขอบเขตที่วานั้นเราไม่อาจใช้ประสาทสัมผัสเพื่อรู้ว่าอะไรเป็นอะไรได้อีกต่อไป มีทางเลือกอยู่สองทางสำหรับนักวิทยาศาสตร์ ทางที่หนึ่งคือยุติการค้นคว้าและยอมรับว่านี่คือจุดสิ้นสุดของกิจกรรมการแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ทางที่สองคือไปต่อ ดูเหมือนว่านักวิทยาศาสตร์จะเป็นบุคคลที่เห็นว่าเราควรเลือกหนทางที่สอง แต่ปัญหามีว่าเราจะไปต่อด้วยอะไร เพราะประสาทสัมผัสอันเป็นเครื่องมือหลักในการแสวงหาความรู้ที่เคยใช้กันมายาวนานนั้นไม่สามารถใช้ได้แล้ว

ครั้งหนึ่ง ไลน์สไตน์เคยเปรียบเทียบเทียบสถานการณ์ที่กล่าวข้างต้นว่า สมมติว่ามีนาฬิกาอยู่เรือนหนึ่งวางอยู่บนโต๊ะข้างหน้าเรา นาฬิกา-

กาณั้ถูกสร้างมาพิเศษ คือไม่มีทางที่เราจะสามารถเปิดดูกลไกที่ทำงานอยู่ข้างในได้ เราสามสี่คนยืนมองนาฬิกาเรือนนี้ เราทุกคนเห็นสิ่งเดียวกันคือส่วนที่อยู่ภายนอกของนาฬิกา แต่เราไม่อยากจะหยุดความรู้เกี่ยวกับนาฬิกานั้นไว้ที่การเห็นเพียงรูปลักษณ์ภายนอกเท่านั้น เราอยากจะทำอะไรคือสิ่งที่อยู่ “ข้างใน” ปกติเมื่อเราไม่สามารถเข้าถึงสิ่งใดด้วยประสาทสัมผัส เรามักจะใช้จินตนาการหรือการคาดคะเน คนที่ยืนดูนาฬิกานั้นก็เช่นกัน พวกเขาอาจคาดคะเนว่าภายในนาฬิกานั้นมีอะไรอยู่ การคาดคะเนในทางวิทยาศาสตร์นั้นโดยทั่วไปก็ไม่ต่างจากการคาดคะเนที่คนธรรมดาทั่วไปกระทำในชีวิตประจำวัน คือเราคาดคะเนสิ่งที่ไม่สามารถสังเกตได้โดยโยงมาหาสิ่งที่เราสามารถสังเกตได้ คนที่ยืนมองนาฬิกานั้นบางคนอาจคาดคะเนว่าภายในของนาฬิกานั้นมีกลไกแบบไขลานซ่อนอยู่ บางคนอาจคาดคะเนว่าเป็นกลไกแบบไฟฟ้า บางคนอาจคาดคะเนว่าเป็นกลไกที่ทำงานด้วยพลังงานนิวเคลียร์ ไม่ว่าจะการคาดคะเนเหล่านี้จะแตกต่างกันอย่างไร แต่ทั้งหมดก็โยงมาหาสิ่งที่สามารถสังเกตได้ เช่นการเดินของเข็มนาฬิกา เสียงของกลไก และอื่นๆ การคาดคะเนในทางวิทยาศาสตร์นั้นจะเป็นที่ยอมรับก็เมื่อบางการวิทยาศาสตร์เห็นว่ามิเหตุผลที่รับฟังได้ และเมื่อใดก็ตามที่การคาดคะเนนั้นเป็นที่ยอมรับ การคาดคะเนนั้นก็จะได้รับการขนานนามว่าเป็น “ทฤษฎี” (Theories) ในทางวิทยาศาสตร์ต่อไป

ทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ก็เหมือนกฎ คืออยู่ในลักษณะที่เป็นข้อความสากล แต่ก็ต่างจากกฎตรงที่ข้อความต่างๆที่รวมกันเข้ากลายเป็นทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์นั้นจะมีบางส่วนหรืออาจจะทั้งหมดที่กล่าวถึงสิ่งที่ไม่สามารถสังเกตได้ด้วยประสาทสัมผัส การที่

สิ่งเหล่านั้นไม่สามารถสังเกตได้ด้วยประสาทสัมผัสอาจมาจากการที่ สิ่งนั้นอยู่เกินสมรรถนะของประสาทสัมผัสมนุษย์จะสัมผัสได้ เช่น รูปร่างที่แท้จริงของอะตอม หรืออาจเพราะสิ่งนั้นเป็นปรากฏการณ์ที่ใช้เวลายาวนานมากจนเกินวิสัยของมนุษย์ที่มีช่วงอายุจำกัดที่จะ สังเกตเห็น เช่นวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต หรือการเลือกสรรโดย ธรรมชาติ เป็นต้น

โดยทั่วไป ชาวบ้านธรรมดา มักมองความรู้แบบวิทยาศาสตร์ว่า เป็นความรู้ที่น่าเชื่อถือที่สุด และความเข้าใจเช่นนี้ก็มิอยู่ในปัญญาชนจำนวนมาก ในประเทศที่กำลังพัฒนาบางประเทศเช่นประเทศไทย รัฐซึ่งดูแลเรื่องการศึกษาของประชาชนมีนโยบายที่ประกาศ ชัดเจนว่า สิ่งหนึ่งที่รัฐจะต้องผลักดันให้เกิดขึ้นให้ได้ในวงการศึกษา ก็คือการสร้างอุปนิสัยหรือน้ำใจอย่างวิทยาศาสตร์ให้เกิดขึ้นแก่ เยาวชน นี่ย่อมแสดงว่ารัฐนั้นมองว่า ความรู้แบบวิทยาศาสตร์เป็น ตัวอย่างของความรู้ที่น่าเชื่อถือมากที่สุด ในประเทศตะวันตกนั้นสิ่ง ที่สร้างผลกระทบมากที่สุดต่อความเชื่อทางศาสนาก็คือวิทยา ศาสตร์ ดังกรณีกาลิเลโอกับศาสนจักรหรือกรณีงานของดาร์วินเป็น อาทิ การที่วิทยาศาสตร์สามารถสร้างผลกระทบต่อศาสนาที่ถือว่า เป็นสิ่งมีพลังมากอย่างหนึ่งในสังคมมนุษย์ได้ย่อมแสดงว่าความรู้ แบบวิทยาศาสตร์นั้นมีจุดแข็งบางอย่าง จุดแข็งที่ว่ามันจะเป็นสิ่งอื่น ไปไม่ได้ นอกจากการที่ความรู้แบบวิทยาศาสตร์อิงอยู่กับการสังเกต ธรรมชาติอย่างรอบคอบและไม่ด่วนสรุปอะไรง่าย ๆ นั้นเอง

จะอย่างไรก็ตาม ปัจจุบันความรู้แบบวิทยาศาสตร์ไม่ได้มีเพียง ความรู้ในรูปที่เป็นกฎเท่านั้น หากแต่ยังมีความรู้ส่วนที่มีลักษณะ เป็นการคาดคะเนธรรมชาติที่เรียกว่าทฤษฎีด้วย นักวิทยาศาสตร์

บางส่วนเริ่มรู้สึกรู้ว่า การที่นักวิทยาศาสตร์เริ่มที่จะใช้การคาดคะเน มากยิ่งขึ้นในงานทางวิทยาศาสตร์นั้นจะเป็นการย้อนกลับไปหาสิ่งที่ นักวิทยาศาสตร์รุ่นแรกๆ เช่น กาลิเลโอ หรือ แม้แต่นิวตัน ได้พยายาม ที่จะหลีกเลี่ยง เพราะไม่เช่นนั้นกิจกรรมที่เรียกว่าวิทยาศาสตร์จะไม่สามารถก่อกำเนิดได้ วิชาปรัชญานั้นใช้จินตนาการ เหตุผล และการคาดคะเนเพื่อแสวงหาความรู้ วิทยาศาสตร์ต่างจากปรัชญา ตรงที่วิทยาศาสตร์ใช้ประสาทสัมผัสเป็นแหล่งอ้างอิงหลักของ ความรู้ เมื่อใดก็ตามที่วิทยาศาสตร์ใช้อะไรเกินไปกว่านั้น เมื่อนั้น วิทยาศาสตร์จะค่อยๆ สูญเสียลักษณะเฉพาะของตนเอง นักวิทยาศาสตร์บางคนในปัจจุบันมองว่าวิทยาศาสตร์เชิงทฤษฎี (Theoretical Science) ในบางสาขา เช่น สาขาฟิสิกส์ดาราศาสตร์ มีเนื้อหา บางอย่างที่ไม่ต่างจากอภิปรัชญา ข้อเสนอพื้นฐานว่าด้วยการ กำเนิดของจักรวาลที่นักวิทยาศาสตร์สมัยนี้นำเสนอ นั้นฟังดูต่างจาก ข้อเสนอของนักอภิปรัชญาไม่มากเท่าใดนัก ความกังวลที่กล่าวมานี้ ได้นำไปสู่คำถามเกี่ยวกับนิยามในเชิงที่ควรจะเป็น (Normative Meaning) ของคำว่าวิทยาศาสตร์ ที่ปัจจุบันก็ยังไม่มีการตกลงที่ แน่นนอนในหมู่นักวิทยาศาสตร์แต่อย่างใด จะอย่างไรก็ตาม เวลาที่ วิทยาศาสตร์ถูกกล่าวอ้างถึงในแง่ที่เป็นศาสตร์อันให้ความรู้ที่ น่าเชื่อถือ นั้น ความหมายอย่างที่เราควรจะเป็น (คือวิทยาศาสตร์ใน ความหมายของการแสวงหาความรู้ที่อิงกับประสบการณ์) มักจะ ได้รับการกล่าวถึงหรือนึกถึงเป็นหลัก

## ๒. พุทธศาสนาคืออะไร

พิจารณาอย่างกว้างที่สุด พุทธศาสนาเป็นศาสนา ซึ่งเป็นผล ผลิตทางด้านสติปัญญาอีกประเภทหนึ่งของมนุษยชาติ ที่อยู่คนละ

ประเภทกับวิทยาศาสตร์ ความหมายของพุทธศาสนานั้นก็เช่นเดียวกับความหมายของวิทยาศาสตร์ที่ได้กล่าวมาข้างต้น คือมีสองอย่าง อันได้แก่ความหมายที่เป็นอยู่กับความหมายที่ควรจะเป็น ในแง่ความหมายที่เป็นอยู่ พุทธศาสนาก็คือปรากฏการณ์ทางความเชื่อแบบหนึ่งที่เกิดในสังคมพุทธเช่นไทย พม่า ลังกา จีน ญี่ปุ่น เกาหลี เป็นต้น ในแง่นี้พุทธศาสนามีความหมายรวมเอาองค์ประกอบทุกอย่างในทางพุทธศาสนาเช่นคัมภีร์ นักบวช คฤหัสถ์ พิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนความเชื่อปลีกย่อยที่ชาวพุทธในสังคมนั้นๆ ได้สร้างสรรค์ขึ้น พุทธศาสนาในแง่ความหมายที่ควรจะเป็นนั้นหมายเอาคำสอนดั้งเดิมของพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์บาลีอันถือว่าเป็นเอกสารที่เก่าแก่ที่สุดที่เชื่อกันว่าบรรจุคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้าเอาไว้ พุทธศาสนาในความหมายที่เป็นอยู่นั้นมีความหลากหลายมากเสียจนกระทั่งว่านักวิชาการทางด้านพุทธศาสนาที่ทำงานในเชิงมานุษยวิทยามักเชื่อกันว่ายากหรือเป็นไปไม่ได้เลยที่จะหา นิยามของคำว่า “พุทธศาสนาที่แท้จริง” ทั้งนี้เพราะว่าชาวพุทธในแต่ละท้องถิ่นเข้าใจพุทธศาสนาไม่เหมือนกัน ซึ่งจุดนี้อาจเทียบได้กับความเข้าใจของคนที่อยู่ในวงการวิทยาศาสตร์ เกี่ยวกับคำว่า วิทยาศาสตร์ ที่มีหลากหลายมากเสียจนมีผู้กล่าวว่าเราอาจจะหาความหมายของคำว่าวิทยาศาสตร์ไม่ได้ จะอย่างไรก็ตาม มีชาวพุทธบางคนเสนอว่าเราสามารถหาความหมายของพุทธศาสนาที่แท้ได้จากสิ่งที่เชื่อได้ว่าเป็นคำสอนดั้งเดิมของพระพุทธเจ้า ข้อเสนอนี้ นำไปสู่ความเห็นว่าการหาสิ่งที่เรียกว่าพุทธศาสนาที่แท้เราก็สามารถหาได้จากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีของนิกายเถรวาทนั่นเอง

จากคัมภีร์บาลี เราพบว่า พระพุทธเจ้าทรงมีชีวิตอยู่ท่ามกลางระบบความคิดทางปรัชญาที่หลากหลาย คำถามสำคัญๆในทางปรัชญาอย่างที่เราคุ้นในวงการปรัชญาตะวันตกนั้นมึ้น้อยมากหรือแทบไม่มีเลยที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนา นอกจากนั้น คัมภีร์ยังได้กล่าวถึงการแสวงหาความรู้อีกแบบหนึ่งที่น่าจะแยกออกมาเป็นเอกเทศจากปรัชญา สิ่งนี้คือคณิตศาสตร์และตรรกวิทยา แสดงว่าในสมัยที่พระพุทธเจ้าทรงพระชนม์ชีพอยู่นั้น อย่างน้อยที่สุดคนอินเดียก็ได้สร้างสรรค์วิทยาการที่เรียกว่าคณิตศาสตร์กับตรรกวิทยาขึ้นแล้ว ควบคู่ไปกับปรัชญาและศาสนาที่มีอยู่อย่างแพร่หลาย

ข้อที่น่าสนใจในประวัติของพระพุทธเจ้าคือ ทรงแสดงความสงสัยในระบบการแสวงหาความรู้ทุกอย่างเท่าที่มีอยู่ในอินเดียเวลานั้น ความสงสัยนี้ปรากฏอยู่ในพระสูตรที่มีชื่อเสียงมากพระสูตรหนึ่งของพุทธศาสนาที่ชื่อ “กาลามสูตร” พระสูตรดังกล่าวเล่าว่าครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าเสด็จผ่านหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ชาวบ้านได้มาเฝ้าพระองค์และทูลว่าที่หมู่บ้านแห่งนี้มักมีนักคิดในทางศาสนาและปรัชญาเดินทางผ่านมาเผยแพร่ความคิดของตนอยู่เสมอ นักคิดเหล่านี้แต่ละคนแม้จะคิดต่างกัน แต่ทุกคนก็เหมือนกันอยู่อย่างหนึ่งคือ จะยืนยันว่า แนวคิดของตนเท่านั้นถูก ของคนอื่นผิด ชาวบ้านได้ทูลขอพระองค์ว่า จะทรงมีหลักการสำหรับใช้ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่ได้รับ ให้พวกเขาได้หรือไม่ เพื่อว่าพวกเขาจะได้ใช้เวลาที่รับรู้แนวคิดที่ขัดแย้งกัน ที่นำเสนอโดยนักคิดทั้งหลายที่เดินทางผ่านหมู่บ้านมา ทรงให้หลักการสำหรับตรวจสอบความเชื่อโดยแยกเป็นสองส่วนคือ ส่วนแรกเป็นหลักการที่เสนอว่าแหล่งความรู้ ๑๐ ประการต่อไปนี้เป็นสิ่งที่เราสามารถสงสัย



ได้ คือ : (๑) การฟังตามกันมา (๒) การถือสืบๆกันมา (๓) เสียงเล่าลือต่อๆกันมา (๔) คัมภีร์ (๕) ตรรกวิทยา (๖) การอนุมาน (๗) อาการที่ปรากฏ (๘) การเข้าได้กับความเชื่อที่เรามีอยู่ก่อน (๙) ความเป็นไปได้ และ (๑๐) การที่สิ่งนั้นมาจากปากของครูที่เราเคารพนับถือ ตอนที่สองทรงเสนอว่า เมื่อใดก็ตามที่เราพิจารณาด้วยตัวเราเองแล้วรู้ว่าอะไรผิดอะไรถูก เมื่อนั้นเราพึงถือปฏิบัติสิ่งที่ถูก ละสิ่งที่ผิด

มีข้อที่น่าสังเกตว่า สิ่งที่ชาวบ้านถามหาคือหลักการตรวจสอบความรู้ แต่สิ่งที่ทรงให้แก่ชาวบ้านนั้นกินความเลยมาถึงประเด็นด้านจริยศาสตร์ด้วย ซึ่งสะท้อนว่าความรู้ในทัศนะของพุทธศาสนานั้นเป็นเรื่องที่แยกไม่ออกจากความดี หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ญาณวิทยากับจริยศาสตร์เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ออก สิ่งที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งก็คือประสาทสัมผัสหรือประสบการณ์ตรงไม่ถูกระบุถึงในบรรดาสิ่งต่างๆ ๑๐ อย่างที่ทรงเตือนให้ตั้งข้อสงสัยนั้น จุดนี้ทำให้นักวิชาการทางด้านพุทธศาสนาจำนวนไม่น้อยตีความว่า ความรู้ในทัศนะของพุทธศาสนาคือสิ่งที่ได้มาผ่านทางประสาทสัมผัส หมายความว่าหากความรู้นั้นได้มาจากการฟังตามๆกันมา จากการถือตามๆกันมา จากเสียงเล่าลือ จากคัมภีร์ จากตรรกวิทยา จากการอนุมาน การพิจารณาอาการที่ปรากฏ จากการที่สิ่งนั้นเข้าได้กับความเชื่อของเรา จากความเป็นไปได้ หรือจากปากของครูที่เราเคารพนับถือ ความรู้นั้นยังสามารถสงสัยได้ แต่ถ้าความรู้นั้นได้มาจากประสบการณ์ตรงของเราเอง ความรู้นั้นย่อมเป็นสิ่งที่มั่นคงไม่มีที่จะให้สงสัย ความเข้าใจเช่นนี้นำไปสู่การสรุปว่าทัศนะทางญาณวิทยาของพุทธศาสนาเป็นแบบประจักษ์นิยมซึ่งเป็นญาณวิทยา

อย่างเดียวกับที่ใช้ในวงการวิทยาศาสตร์

ข้อสรุปที่ว่า ทศนะทางญาณวิทยาของพุทธศาสนาเป็นแบบประ-  
จักษนิยมนี้อาจจำเป็นต้องอธิบายรายละเอียดมากขึ้นเพื่อป้องกัน  
ความเข้าใจผิด เพราะว่ามีทศนะทางญาณวิทยาแบบประจักษนิยม  
ในบางรูปแบบที่อาจพิจารณาได้ว่าไม่ตรงกับทศนะทางญาณวิทยา  
ของพุทธศาสนา ยกตัวอย่างเช่นทศนะทางญาณวิทยาแบบปฏิฐาน-  
นิยมซึ่งเป็นประจักษนิยมในรูปแบบหนึ่ง ปฏิฐานนิยมปฏิเสธสิ่งที่  
เรียกว่าอภิปรัชญาโดยสิ้นเชิง พุทธศาสนาไม่ไปถึงขั้นนั้น โดย  
พิจารณาว่าประสาทสัมผัสตามธรรมดาของมนุษย์นั้นยังไม่ใช่  
จุดสิ้นสุด หมายความว่าพุทธศาสนาเชื่อว่ามนุษย์นั้นมีศักยภาพที่จะ  
พัฒนาการรับรู้ให้สูงขึ้นไปกว่าการรับรู้ตามปกติธรรมดา โดยที่การ  
รับรู้ในแง่หลังนี้พุทธศาสนาเองก็ถือว่ายังเป็นไปตามกระบวนการ  
ทางธรรมชาติอยู่นั่นเอง และความสามารถที่จะพัฒนาอายตนะ  
พิเศษที่ว่านี้ก็ไม่ใช่ของจำกัดอยู่เฉพาะแค่ใครเพียงคนเดียวหนึ่ง  
ตรงกันข้าม สิ่งนี้มีอยู่แล้วในคนทุกคน พุทธศาสนาบางนิกายเช่น  
นิกายเซนที่ถือกันในประเทศจีน เกาหลี และญี่ปุ่น เรียกศักยภาพ  
ที่ว่านี้ว่า “พุทธภาวะ” และพุทธภาวะนี้แหละที่จะเชื่อมมนุษย์เข้า  
กับการรับรู้สิ่งที่เป็นธรรมชาติอันลึกซึ้งบางอย่างของจักรวาล (เช่น  
ตถตา) ที่ตามปกติเราไม่สามารถรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสธรรมดา

จะอย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวอย่างกว้างๆ ความรู้ใดก็ตามแต่ที่  
ผ่านมาทางสื่อ พุทธศาสนาสอนให้เราตั้งข้อสงสัยในความรู้นั้น สื่อ  
ในที่นี้คือสิ่งอื่นที่ไม่ใช่ตัวเราเอง เช่นเสียงเล่าลือของคนอื่น คัมภีร์  
หรือแม้แต่ครูที่เราเคารพนับถือ มีข้อที่น่าสังเกตว่า การใช้เหตุผล  
แบบนิรนัยอันได้แก่การใช้เหตุผลในตรรกวิทยาและนิรนัยในรูป

แบบอื่นๆนั้น พุทธศาสนาก็จัดไว้ในกลุ่มสิ่งที่อยู่นอกตัวเราด้วยเช่นกัน แม้ว่าอาจมีข้อโต้แย้งว่า มนุษย์ใช้สมองหรือจิตคิด ดังนั้นควรจัดว่านิรนัยเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมนุษย์ด้วย แต่พุทธศาสนามีได้มองอย่างนั้น เมื่อเราใช้เหตุผลเชิงนิรนัยว่า เมื่อฝนตก ถนนย่อมเปียก วันนี้ฝนตก ดังนั้นถนนต้องเปียก ข้อสรุปนี้พุทธศาสนาถือว่ายังไม่ยุติ ตราบเท่าที่เรายังไม่เห็นด้วยตาของเราว่าถนนได้เปียกจริงๆ ดังนั้นสิ่งที่พุทธศาสนาถือว่าเป็นการตัดสินใจด้วยตัวเองจริงๆก็คือการได้เห็นด้วยสายตาว่าถนนได้เปียกจริงๆ การใช้เหตุผลแบบนิรนัยจึงถือว่าเป็นสิ่งนอกตัวเราด้วยเหตุผลตามที่กล่าวมานี้

นอกจากวิธีการตรวจสอบความรู้ที่กล่าวมาข้างต้น สิ่งที่น่าสนใจคือความรู้สักอีกอย่างหนึ่งสำหรับผู้ศึกษาพุทธศาสนาก็คือขอบเขตของความรู้ตามทัศนะของพุทธศาสนา ในพระสูตรที่รู้จักกันดีอีกพระสูตรหนึ่งของพุทธศาสนากล่าวว่า ครั้งพระพุทธเจ้าทรงแวดล้อมด้วยพระภิกษุจำนวนหนึ่งอยู่ในป่า ทรงก้มลงหยิบใบไม้ที่หล่นอยู่บนพื้นขึ้นมาจำนวนหนึ่งแล้วตรัสกับพระภิกษุที่แวดล้อมพระองค์อยู่ว่า ใบไม้ในพระหัตถ์นั้นมีจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับใบไม้ที่อยู่บนต้น ทรงเปรียบเทียบว่าความรู้ที่มีอยู่ในโลกนั้นมีจำนวนมากมายมหาศาลดังใบไม้ที่อยู่บนต้นไม้ แต่ความรู้ที่พุทธศาสนาสอนมีจำนวนไม่มาก เปรียบได้กับใบไม้ที่ทรงกำไว้ในพระหัตถ์ ทรงอธิบายว่าเหตุที่พุทธศาสนาไม่สอนทุกอย่างก็เพราะพุทธศาสนามีเกณฑ์ในการแสวงหาและเผยแพร่ความรู้ว่า ความรู้ใดก็ตามแต่ที่ไม่เป็นไปเพื่อการดับทุกข์ ความรู้นั้นอยู่นอกเหนือขอบเขตของพุทธศาสนา

ทัศนคติที่เพิ่งแสดงมาข้างต้นของพุทธศาสนานั้น อาจตีความได้หลากหลาย เช่นเราอาจตีความได้ว่า พุทธศาสนาไม่ถือว่าเราควรแสวงหาความรู้ทุกอย่าง พุทธศาสนาไม่ถือว่าความรู้คือจุดสิ้นสุดในตัวมันเอง ความรู้เป็นทางผ่านไปหาบางสิ่งที่มีค่ามากกว่านั้น เราจะลองพิจารณานัยแรกโดยโยงไปหากิจกรรมการแสวงหาความรู้ของมนุษย์เท่าที่เคยเป็นมาในอดีตและที่กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบัน มนุษย์นั้นแสวงหาความรู้ที่หลากหลาย ความรู้บางอย่างอาจเป็นประโยชน์ในทางปฏิบัติ แต่บางอย่างไม่เป็น คำถามคือ ทัศนคติของพุทธศาสนาเรื่องความรู้ต้องเป็นไปเพื่อการดับทุกข์นั้นเกี่ยวข้องกับความรู้ที่ปฏิบัติได้และปฏิบัติไม่ได้อย่างไรหรือไม่ หากพิจารณาให้ดีแล้วเราจะเห็นว่า ความเป็นประโยชน์ในแง่ของการดับทุกข์ตามความคิดของพุทธศาสนานั้นไม่เกี่ยวโดยตรงกับการที่ความรู้นั้นสามารถปฏิบัติได้หรือไม่ หมายความว่า ในบรรดาความรู้ที่สามารถนำมาปฏิบัติได้ บางอย่างอาจเป็นไปเพื่อการดับทุกข์ตามทัศนคติของพุทธศาสนา บางอย่างอาจไม่ เช่นวิชาการว่าด้วยการสร้างอาวุธ ไม่ใช่ความรู้ที่เป็นไปเพื่อการดับทุกข์ แต่วิชาการด้านเภสัชศาสตร์เกี่ยวข้องกับ การดับทุกข์ของมนุษย์ ในบรรดาความรู้เชิงทฤษฎีที่ไม่เกี่ยวกับการปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวัน บางอย่างก็อาจไม่เป็นไปเพื่อการดับทุกข์เช่นทัศนคติเรื่องกำเนิดของจักรวาล แต่บางอย่างอาจเป็นไปเพื่อการดับทุกข์เช่นทัศนคติว่าด้วยความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสรรพสิ่งในจักรวาล ถ้าเราตีความว่า ความเข้าใจเช่นนั้นจะช่วยให้มนุษย์ละคลายความยึดติดในสิ่งต่างๆในชีวิต

นัยที่สองที่ว่าพุทธศาสนามองว่าความรู้ไม่ใช่จุดสิ้นสุดในตัวเองนั้นก็น่าสนใจไม่น้อย เพราะดูเหมือนว่าจะมีความคิดบางอย่างใน

หมู่ผู้ที่ดำเนินกิจกรรมการแสวงความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักปรัชญา (แทบทั้งหมด) และนักวิทยาศาสตร์ (จำนวนมาก แม้จะไม่ทั้งหมด) ที่ว่า ความรู้มีค่าในตัวเอง การมองว่ามีบางสิ่งที่มีค่าในตัวเองนี้ เคยเกิดมาแล้วในหมู่ศิลปินบางกลุ่มในประวัติศาสตร์ ศิลปะตะวันตก โดยที่คนเหล่านี้คิดว่าศิลปะไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบต่อเรื่องอื่นเช่นความดี ความสงบสุข เป็นต้น ทั้งนี้เพราะศิลปะบรรลุไว้ซึ่งคุณค่าในตัวมันเองอยู่แล้วคือค่าทางสุนทรียศาสตร์ งานค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์บางอย่างในปัจจุบันก่อให้เกิดคำถามทางจริยธรรมเช่นงานในสาขาพันธุวิศวกรรมศาสตร์บางส่วน นักวิทยาศาสตร์บางคนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้าในแขนงความรู้ที่กล่าวมานี้ดูเหมือนจะเชื่อว่าความรู้คือความรู้ สิ่งนี้มีค่าในตัวเองในแง่ที่ว่าเป็นการบุกเบิกเข้าไปในอาณาจักรอันเร้นลับของธรรมชาติ เมื่อใดก็ตามที่ความลับในธรรมชาติถูกเปิดเผย เมื่อนั้นเราก็อาจกล่าวได้ทันทีว่าคุณค่าได้เกิดขึ้นแล้ว คุณค่าในที่นี้คือการที่ของซึ่งเรายังไม่รู้ได้ถูกเปิดเผยให้เรารู้ ความรู้มีคุณค่าในตัวมันเองด้วยเหตุผลตามที่กล่าวมานี้ ดูเหมือนว่าทักษะเช่นนี้จะไม่ตรงกับพุทธศาสนาเท่าใดนัก เพราะพุทธศาสนาไม่ได้ให้ค่าแก่การเปิดเผยความเร้นลับของธรรมชาติทุกอย่าง หมายความว่า สำหรับพุทธศาสนา ความลับบางอย่างสมควรถูกเก็บเป็นความลับตลอดไป เฉพาะความลับที่เกี่ยวข้องกับการทำให้ชีวิตพัฒนาขึ้นในทางการพันธุศาสตร์เท่านั้นที่สมควรได้รับการเปิดเผย

จะอย่างไรก็ตาม พุทธศาสนายอมรับว่าความรู้ในบางรูปแบบ อาจกล่าวได้ว่ามีคุณค่าในตัวเอง แต่ความรู้ที่ว่านี้พุทธศาสนาก็เล็งไว้เฉพาะสำหรับความรู้ระดับสูงอันเป็นผลมาจากการฝึกฝนตนเอง

ตามหลักการของพุทธศาสนาเท่านั้น โสกราตีสกกล่าวว่าความรู้คือคุณธรรม หมายความว่าสำหรับนักปรัชญากรีกผู้ที่ชื่อเสียงท่านนี้ ความรู้กับความดีงามเป็นอีกด้านของสิ่งเดียวกัน คนดีคือคนที่รู้จักกล่าวอีกนัยหนึ่ง ผู้รู้กับผู้มีคุณธรรมคือคนเดียวกัน ทศณะนี้ใกล้เคียงกับพุทธศาสนามาก คำว่า “พุทธศาสนา” หมายถึงศาสนาของผู้รู้ ความรู้สูงสุดในทางพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่เดียวกับกับการหลุดพ้นจากความทุกข์ ในแง่นี้ความรู้กับความหลุดพ้นก็เป็นสิ่งเดียวกัน ทศณะทางญาณวิทยาของพุทธศาสนากับทศณะทางจริยศาสตร์จึงหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกันด้วยประการฉะนี้

### ๓. จะเปรียบเทียบพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์อย่างไร

วิทยาศาสตร์ตามที่เรียนกันอยู่ในสถาบันการศึกษาทั่วโลกเวลานี้เป็นผลผลิตของตะวันตก เป็นกิจกรรมการแสวงหาความรู้อย่างหนึ่งที่อยู่กับการใช้ประสาทสัมผัส สิ่งที่วิทยาศาสตร์เกี่ยวข้องด้วยคือโลกทางกายภาพ วิทยาศาสตร์ไม่เกี่ยวข้องเป็นเรื่องความดีงามของชีวิตอันเป็นประเด็นทางจริยศาสตร์ ไม่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชีวิตมนุษย์ในทางศีลธรรม ส่วนพุทธศาสนานั้นเป็นกิจกรรมการพัฒนาตนเอง โดยยึดเอาประสบการณ์ของบุคคลเป็นฐานของการพัฒนาตนเองในทางศีลธรรม โลกที่พุทธศาสนาสนใจศึกษาวิเคราะห์ไม่ใช่โลกทางกายภาพ แต่เป็นโลกทางจิตวิญญาณ และที่สำคัญที่สุดคือพุทธศาสนาประกาศชัดเจนว่าเกี่ยวข้องเฉพาะเรื่องความดีงามของชีวิตอันเป็นประเด็นทางจริยศาสตร์เท่านั้น จากที่กล่าวมานี้ดูเหมือนว่า พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์จะเป็นกิจกรรมคนละประเภท แล้วเราจะเปรียบเทียบพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ได้อย่างไร

ในประเทศทางเอเชียบางประเทศ ที่พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการศึกษาของชาติเช่นประเทศไทย ดูเหมือนจะมีความพยายามร่วมกันระหว่างนักวิทยาศาสตร์และผู้รู้ทางพุทธศาสนา ที่จะโยงพุทธศาสนาเข้ามาหาวิทยาศาสตร์เพื่อพัฒนาวิทยาศาสตร์ จุดนี้อาจเป็นตัวอย่างหนึ่งของการเชื่อมโยงพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์เข้าด้วยกัน แต่ดูเหมือนว่าสิ่งที่เกิดขึ้นดังในกรณีประเทศไทยนี้ น้ำหนักของพุทธศาสนาจะได้รับการพิจารณาว่ามากกว่าหรือเหนือกว่าวิทยาศาสตร์ ดังที่พระภิกษุที่ยอมรับกันว่าเป็นปราชญ์คนสำคัญของประเทศคนหนึ่งคือพระธรรมปิฎก (สมัยที่ได้รับอาราธนา ปัจจุบันสมณศักดิ์ของท่านคือพระพรหมคุณาภรณ์) ได้รับอาราธนาโดยสมาคมวิทยาศาสตร์ที่สำคัญสมาคมหนึ่งของชาติให้แสดงปาฐกถาเมื่อไม่นานมานี้ภายใต้หัวข้อว่า “พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์” เราคงไม่อาจจะจินตนาการว่า จะมีนักวิทยาศาสตร์คนใดไม่ว่าจะในประเทศไทยหรือในโลกได้รับเชิญจากองค์กรทางพุทธศาสนาให้แสดงปาฐกถาเช่นเดียวกันนี้ในชื่อ “วิทยาศาสตร์ในฐานะเป็นรากฐานของพุทธศาสนา” แม้ว่าเราจะยอมรับว่ามีนักวิทยาศาสตร์ไม่น้อย (ซึ่งบางคนก็อาจเป็นคนไทย) มีสถานะเป็นปราชญ์ ปราชญ์การณนี้คงพอสะท้อนว่า สำหรับชาวพุทธ อะไรคือความแตกต่างกันระหว่างสถานะของพุทธศาสนากับของวิทยาศาสตร์ และความเข้าใจของชาวพุทธตามที่กล่าวมานี้ดูจะไม่สอดคล้องกับความเชื่อของอินเทอร์เน็ตที่แฝงอยู่ในคำพูดของเขาประโยคหนึ่งที่ว่า “วิทยาศาสตร์ที่ปราศจากศาสนาเหมือนคนแขนขาพิการ ศาสนาที่ปราศจากวิทยาศาสตร์เปรียบเหมือนคนตาบอด” ซึ่งน่าจะแฝงความหมายว่า สำหรับนักวิทยาศาสตร์คนสำคัญผู้นี้

ศาสนากับวิทยาศาสตร์มีสถานะไม่ต่างกัน ในแง่ที่ว่าทั้งคู่ต่างก็มีจุดอ่อนที่สมควรได้รับการชดเชยจากอีกฝ่าย

ความเชื่อแบบไอน์สไตน์นั้นอาจเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาเปรียบเทียบวิทยาศาสตร์กับศาสนา ทำไมไอน์สไตน์จึงกล่าวว่าศาสนาที่ปราศจากวิทยาศาสตร์เปรียบได้กับคนตาบอด ศาสนานั้นมักอิงอยู่กับศรัทธา และศรัทธาที่ไม่เปิดโอกาสให้ตรวจสอบนั้นอาจง่ายที่จะนำไปสู่ความงมงาย ในแง่นี้เราจะเห็นว่าสิ่งที่ไอน์สไตน์เสนอก็คือ เป็นไปได้หรือไม่ที่วิทยาศาสตร์จะถูกนำเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการสอบสวนความเชื่อในทางศาสนา สำหรับชาวพุทธที่คุ้นเคยกับ “กาลามสูตร” ที่ได้กล่าวมาแล้ว คำตอบดูเหมือนจะเป็น “สมควรเป็นเช่นนั้น” ครั้งหนึ่งไม่นานนี้ ผู้เขียนบทความนี้ได้รับโทรศัพท์จากนักวิทยาศาสตร์ท่านหนึ่งที่กำลังเขียนบทความเกี่ยวกับ “วิทยาศาสตร์กับพุทธศาสนา” ท่านผู้นี้โทรศัพท์มาถามข้อมูลบางอย่างเกี่ยวกับ “กาลามสูตร” กับผู้เขียนเพื่อความมั่นใจ สิ่งที่ผู้เขียนเรียนรู้จากการสนทนากับท่านผู้นั้นทางโทรศัพท์ก็คือ พระสูตรนี้ในทัศนะของนักวิทยาศาสตร์คือสิ่งที่เชื่อมโยงพุทธศาสนาเข้ากับวิทยาศาสตร์ได้เป็นอย่างดี สิ่งที่ทำให้ผู้เขียนประหลาดใจมากขึ้นไปกว่านั้นก็คือ ท่านผู้นี้กล่าวว่า ความงมงายนั้นไม่เพียงแต่สามารถเกิดได้ในส่วนของผู้นับถือศาสนาเท่านั้น ในหมู่นักวิทยาศาสตร์เองก็สามารถเกิดความงมงายได้เช่นกัน แต่เป็นความงมงายคนละด้านเท่านั้น

ถ้าเป็นเช่นนั้นจริง ข้อความที่ไอน์สไตน์กล่าวมาข้างต้นก็อาจจะไม่ถูกต้องทั้งหมด สิ่งที่ไอน์สไตน์อาจมองข้ามไปก็คือ ความงมงายในส่วนของวิทยาศาสตร์ ที่สำคัญไปกว่านั้นคือ ความงมงายที่ว่านี้



วิทยาศาสตร์เองไม่สามารถจัดการได้ ต้องให้ศาสนาโดยเฉพาะ ศาสนาที่มีประสบการณ์เรื่องการจัดการกับความมมงายช่วยเหลือ จะอย่างไรก็ตาม สิ่งทีกล่าวมานี้ก็อาจจัดรวมอยู่ในส่วนของข้อความ ที่ไอน์สไตน์กล่าวว่า “วิทยาศาสตร์ที่ปราศจากศาสนาเปรียบเสมือน คนแขนขาพิการ” ได้ โดยตีความว่า ความพิการนี้กินความมาถึง ความมมงายด้วย

‘อะไรคือสิ่งที่พุทธศาสนาจะพึงเรียนรู้จากวิทยาศาสตร์’ คำถามนี้สำคัญมาก และดูเหมือนจะสำคัญมากกว่าคำถามที่ว่า ‘วิทยาศาสตร์พึงเรียนรู้อะไรจากพุทธศาสนา’ เพราะเป็นคำถามที่ตอบได้ ยากกว่า มีอยู่เหมือนกันที่วิทยาศาสตร์ถูกใช้โดยปราชญ์ทางพุทธศาสนาในประเทศเอเชียบางประเทศเช่นประเทศไทย แต่การใช้นั้นก็เพื่อช่วยให้การอธิบายพุทธธรรมชัดเจนขึ้น ดังกรณีที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้กระทำ ไม่ใช่การใช้วิทยาศาสตร์มาช่วยลดช่องว่างหรือ แก้อัฒบพร่องที่มีอยู่ในพุทธธรรม ศาสนาเทวนิยมโดยทั่วไปนั้น ยากที่จะเปิดช่องให้วิทยาศาสตร์เข้ามาแสดงบทบาททีกล่าวมานี้ แต่ก็มีอยู่บ้างเหมือนกันที่วิทยาศาสตร์ถูกยอมรับโดยศาสนจักรในฐานะเครื่องมือส่องให้เห็นอัจฉริยภาพอันยิ่งใหญ่ของพระเจ้า

จะอย่างไรก็ตาม ในส่วนของพุทธศาสนานั้น เนื่องจากเป็น ศาสนาที่ใจกว้างในแง่ของการเปิดรับความรู้จากระบบความคิดอื่นๆ ที่จะเป็นประโยชน์ จึงมีนักคิดในทางพุทธศาสนาในประเทศทาง เอเชียบางประเทศเช่นไทยได้รับเอาเนื้อหาบางส่วนของวิทยาศาสตร์มาเพื่อแก้ปัญหาบางอย่างในพุทธศาสนา เมื่อไม่นานมานี้ พระภิกษุไทยรูปหนึ่งคือพระเมตตานันโท (ขณะนี้ลาสิกขาแล้ว) ได้ เขียนบทความว่าด้วยการปรินิพพานของพระพุทธเจ้า โดยอาศัย

วิชาการด้านแพทยศาสตร์ตะวันตกเพื่อวินิจฉัยว่าพระองค์ทรง  
ปรีนิพพานด้วยโรคอะไร โดยที่บทความนี้ไม่ได้หยุดลงเพียงการ  
สรุปว่าทรงปรีนิพพานด้วยโรคอะไรตามทัศนะของการแพทย์สมัย  
ใหม่เท่านั้น แต่ท่านผู้เขียนได้ใช้ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ตั้ง  
ข้อสังเกตว่ามีความผิดปกติบางอย่างเกิดขึ้นในการเขียนประวัติของ  
พระพุทธเจ้า หลังจากที่บทความนี้ตีพิมพ์ไม่นาน ท่านผู้เขียนก็ได้  
แต่งหนังสือขนาดยาวอีกเรื่องหนึ่งว่าด้วยเหตุการณ์หลังการปรีนิพ-  
พานของพระองค์ไม่นาน โดยที่หนังสือมีจุดหมายหลักเพื่อ  
สะสางปัญหาที่สำคัญบางประการที่ตกค้างอยู่ในประวัติศาสตร์ของ  
พุทธศาสนา เช่นปัญหาการสูญสิ้นวงศ์ภิกษุณี เป็นต้น แม้ว่าการ  
นำเอาวิธีการตลอดจนทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์บางทฤษฎีมาช่วยแก้  
ปัญหาในพุทธศาสนาเช่นนี้ จะได้รับการวิจารณ์จากนักวิชาการด้าน  
พุทธศาสนาที่ไม่เห็นด้วย เนื่องจากเห็นว่าอาจจะสร้างปัญหาให้แก่  
พุทธศาสนามากกว่าที่จะช่วยแก้ปัญหา แต่การที่วงการศึกษาศาสนา  
ศานายอมให้วิธีการทางวิทยาศาสตร์เข้ามามีบทบาทในการศึกษา  
พุทธศาสนาเช่นนี้ก็นับว่าเป็นปรากฏการณ์ที่น่าสนใจ

ปรากฏการณ์ที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งเกี่ยวกับความสัมพันธ์  
ระหว่างศาสนากับวิทยาศาสตร์ก็คือ ดูเหมือนว่าความพยายามที่จะ  
โยงศาสนากับวิทยาศาสตร์เข้าด้วยกันนั้นจะมาจากฝ่ายศาสนา  
มากกว่าฝ่ายวิทยาศาสตร์ กล่าวคือแม้จะมีนักวิทยาศาสตร์บางคน  
เห็นว่าวิทยาศาสตร์มีข้อจำกัดบางอย่างและข้อจำกัดที่ว่านั้นอาจ  
ชดเชยได้ด้วยการที่วิทยาศาสตร์เปิดรับความคิดจากแหล่งอื่นเช่น  
ศาสนา แต่นักวิทยาศาสตร์ส่วนใหญ่ก็คงทำงานของตนไปโดยไม่  
สนใจที่จะเชื่อมโยงงานของตนเองเข้ากับแหล่งความรู้อื่น ตรงกัน

ข้าม นักศาสนาจำนวนมากเห็นว่าสิ่งที่วิทยาศาสตร์กำลังกระทำอยู่นั้นเริ่มจะออกไปนอกกรอบทางจริยธรรมบางอย่าง จะโดยที่นักวิทยาศาสตร์รู้ตัวหรือไม่ก็ตามแต่ ความหวังใยในทางจริยธรรมที่ศาสนามีต่อวิทยาศาสตร์นี้เป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งของความพยายามที่จะเชื่อมโยงศาสนาเข้ากับวิทยาศาสตร์ ในประเทศทางเอเชียที่พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อความเชื่อ จารีตประเพณี ตลอดจนกฎหมาย เวลาที่รัฐต้องเผชิญกับปัญหาทางจริยธรรมอันเนื่องมาจากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่เช่นปัญหาการโคลนมนุษย์และปัญหาเหล่านี้ในท้ายที่สุดแล้วรัฐจะต้องจัดการในทางกฎหมายไม่อย่างใดก็ต้องอย่างหนึ่ง พุทธจริยธรรมมักได้รับการมองเป็นอันดับแรกกว่าจะมีทัศนะอย่างไรเกี่ยวกับประเด็นปัญหาเหล่านี้ ความที่สังคมพุทธจำเป็นต้องจัดการกับปัญหาทางจริยธรรมที่วิทยาศาสตร์ได้สร้างขึ้นนี้ในแง่ของกฎหมายก็เป็นสาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้พุทธศาสนาต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์

จะอย่างไรก็ตาม หากคิดโดยเอาชีวิตมนุษย์เป็นจุดตั้งต้น แล้วมองพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์ในแง่ที่เป็นสิ่งรับใช้ชีวิตมนุษย์ เราอาจมองเห็นช่องทางที่จะเอาพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์มาสัมพันธ์กันมากขึ้น ที่เรามองไม่ค่อยเห็นว่าจะมีช่องทางที่จะโยงพุทธศาสนาเข้ากับวิทยาศาสตร์อย่างไรก็เพราะเรามองสองสิ่งนี้อย่างไม่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์นั่นเอง ชีวิตมนุษย์เป็นสิ่งซับซ้อน วิทยาศาสตร์บางส่วนเช่นชีววิทยาก็พยายามศึกษาธรรมชาติมนุษย์และก็พบว่าชีวิตมนุษย์นั้นซับซ้อนจริงๆ ศาสนาก็พยายามเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ ยิ่งพุทธศาสนาด้วยแล้วเห็นได้ชัดว่าพยายามวิเคราะห์ศึกษาสถานะอันเป็นธรรมชาติของมนุษย์อย่างละเอียดถี่ถ้วน แต่

วิธีการและความสนใจที่วิทยาศาสตร์และพุทธศาสนามีต่อชีวิตมนุษย์นั้นต่างกัน

เราอาจกล่าวได้ว่า แรกเริ่มเดิมทีนั้นวิทยาศาสตร์สนใจมนุษย์ในเชิงกายภาพ ประจักษ์พยานที่ชัดเจนเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็คือ วิชาแพทยศาสตร์และชีววิทยานั้นรู้เรื่องมนุษย์ในเชิงกายภาพดีมากเมื่อเทียบกับวิทยาการด้านอื่นๆของมนุษย์ แต่พุทธศาสนานั้นสนใจศึกษาจิตใจของมนุษย์ เพราะเข้าใจว่าการที่เราจะจัดการกับชีวิตให้มีทุกข์น้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้หรือไม่มีเลยนั้น จิตใจเป็นเรื่องสำคัญที่สุดที่เราจะต้องเรียนรู้และเข้าใจ พุทธศาสนาจึงมีประสบการณ์และระบบความรู้ว่าด้วยเรื่องราวของจิตใจมนุษย์ละเอียดลออมากจะอย่างไรก็ตาม จิตใจของมนุษย์นั้นไม่ใช่สิ่งที่เกิดและดำรงอยู่ลอยๆโดยไม่เกี่ยวข้องกับกาย สภาวะทางจิตใจของมนุษย์ที่พุทธศาสนาพยายามศึกษาและหาทางเอาชนะในกรณี que คิดว่าสภาวะนั้นสร้างความทุกข์แก่มนุษย์ ส่วนหนึ่งย่อมเกี่ยวข้องกับธรรมชาติในทางกายภาพของมนุษย์ และจุดนี้เองที่เราจะพบว่าอาจเป็นไปได้ที่ความรู้ในทางชีววิทยาบางอย่างอาจเป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนาในแง่ของการขยายทัศนะว่าด้วยธรรมชาติของมนุษย์ตามที่สอนกันอยู่ในพุทธศาสนาเอง

มีนักคิดทางด้านพุทธศาสนาชาวไทยบางคนได้กระทำสิ่งที่กล่าวมาข้างต้น คือนำเอาข้อมูลบางอย่างในทางชีววิทยามาเชื่อมโยงเข้ากับคำสอนของพุทธศาสนาเพื่อทำความเข้าใจธรรมชาติอันลึกซึ้งของมนุษย์ สิ่งที่คนเหล่านี้กระทำอาจเปรียบได้กับการส่องไฟส่องดวงไปยังพื้นที่ที่มีดมืด ไฟดวงหนึ่งคือพุทธศาสนา ส่วนอีกดวงคือวิทยาศาสตร์ เราจะกล่าวถึงงานของคนเหล่านี้บางคนอย่างย่อๆ

ท่านแรกคือพระภิกษุที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นปราชญ์ทางพุทธศาสนาของฝ่ายเถรวาทที่ยิ่งใหญ่ของยุคปัจจุบันอันได้แก่ท่านพุทธทาสภิกขุ ท่านพุทธทาสนั้นก็เหมือนกับนักบวชในพุทธศาสนานิกายเถรวาททั่วไปคือเริ่มต้นชีวิตนักบวชด้วยการศึกษาคัมภีร์ หลังจากที่ท่านได้ย้ายสถานที่พำนักจากอารามในชุมชนไปอยู่ในอารามที่ตั้งอยู่ในป่า ท่านก็พบว่าธรรมชาติรอบตัวได้ให้บทเรียนในทางพุทธศาสนาแก่ท่านอย่างมากมายมหาศาล และหลายอย่างที่ได้จากธรรมชาตินั้นไม่อาจพบได้โดยตรงจากการศึกษาคัมภีร์ นับตั้งแต่นั้นมา งานการอธิบายพุทธธรรมบนพื้นฐานของการสังเกตธรรมชาติของท่านก็ค่อยๆทยอยออกมาสู่สาธารณชนอย่างต่อเนื่อง งานของท่านพุทธทาสบางชิ้นนั้นหากผู้อ่านไม่ได้ดูชื่อผู้แต่งก่อนอาจเข้าใจว่าตนเองกำลังอ่านงานของนักธรรมชาติวิทยา ท่านพุทธทาสนั้นคล้ายดาร์วินตรงที่เป็นนักสังเกตธรรมชาติและพบว่าในธรรมชาตินั้นมีกฎบางอย่างที่ยิ่งใหญ่ที่มนุษย์สมควรจะเรียนรู้ ดาร์วินเก็บรวบรวมข้อมูลในธรรมชาติแล้วสังเคราะห์ขึ้นเป็นทฤษฎีวิวัฒนาการ ท่านพุทธทาสเองก็สังเกตและรวบรวมข้อมูลในธรรมชาติแล้วสังเคราะห์ขึ้นเป็นทฤษฎีอิทัปปัจจยตา และทฤษฎีธัมมิกสังคมนิยม เป็นต้น ทฤษฎีแรกนั้นมีอยู่แล้วในพุทธศาสนา แต่กล่าวไว้อย่างย่อๆ ท่านพุทธทาสได้นำมาขยายความพร้อมตัวอย่างสนับสนุนที่ท่านสังเกตเห็นในธรรมชาติ แนวคิดของท่านในเรื่องนี้มีเนื้อหาบางส่วนใกล้เคียงกับแนวคิดของ Peter Kropotkin ในหนังสือที่มีชื่อเสียงของเขาเรื่อง *Mutual Aid* มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทศนะที่ว่าสิ่งต่างๆในธรรมชาติดำรงอยู่ในรูปของเครือข่ายหรือสหกรณ์ของท่านพุทธทาสนั้น ก็คือทศนะหลักที่เป็นพื้นฐานความคิดในหนังสือเล่ม

นั้นของ Kropotkin ทฤษฎีต่อมาของท่านพุทธทาสเป็นทฤษฎีสังคมและการเมือง ซึ่งคิดขยายความออกมาจากทฤษฎีแรก ท่านพุทธทาสเสนอว่า เมื่อสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติดำรงอยู่ในรูปของสหกรณ์ เราย่อมอาจกล่าวได้ว่า เจตนารมณ์ของธรรมชาตินั้นเป็นแบบสหกรณ์ สำหรับท่านพุทธทาส ระบบสังคมที่มนุษย์คิดขึ้นจะไม่มีที่ยืนหากว่าระบบที่ว่านั้นไม่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของธรรมชาติ ทฤษฎีสังคมและการเมืองที่ท่านพยายามนำเสนอที่เรียกว่าทฤษฎี“ธัมมิกสังคมนิยม”นั้น ท่านพุทธทาสกล่าวว่าท่านไม่ได้สร้างขึ้น หากแต่สิ่งนี้เป็นผลมาจากการติดตามสังเกตเจตนารมณ์ของธรรมชาติแล้วนำมาเปิดเผยเท่านั้น ท่านพุทธทาสน่าจะไม่เคยอ่านงานของKropotkin แต่สิ่งที่ท่านเสนอในทฤษฎีการเมืองและสังคมของท่านใกล้เคียงกับ Kropotkin มาก แต่ก็มีบางจุดที่นักคิดสองท่านนี้คิดไม่เหมือนกัน คือในขณะที่ Kropotkin เห็นว่า เมื่อไม่มีใครมีบทบาทเป็นศูนย์กลางของธรรมชาติแล้ว รัฐก็ไม่ใช่ว่าจำเป็น ส่วนท่านพุทธทาสยังยอมรับในความจำเป็นที่จะต้องมียุทธอยู่เป็นต้น

นักคิดชาวพุทธอีกคนหนึ่ง คืออดีตนักการเมืองและนายกรัฐมนตรีของไทย หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช ท่านผู้นี้แม้จะไม่ใช่นักวิชาการทางด้านพุทธศาสนาในความหมายที่เคร่งครัด แต่ก็เป็นผู้ที่ได้ผลิตงานเขียนเกี่ยวกับพุทธศาสนาจำนวนหนึ่งที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเปิดกระแสใหม่ๆ ของการศึกษาพุทธศาสนา หลังจากสำเร็จการศึกษาจากอังกฤษ คึกฤทธิ์ได้กลับมายังเมืองไทยและประกอบอาชีพเป็นนักหนังสือพิมพ์ คึกฤทธิ์ได้เขียนบทความต่อเนื่องขนาดยาวเกี่ยวกับทัศนะของพุทธศาสนาว่าด้วยธรรมชาติของชีวิตมนุษย์โดยใช้ข้อมูลทางชีววิทยาสสมัยใหม่ที่คึกฤทธิ์ได้เรียนรู้มา

เป็นอุปกรณ์หลักสำหรับส่องให้เห็นสิ่งที่คึกฤทธิเรียกว่า ‘สังขารมแห่งชีวิต’ ที่พระพุทธองค์ได้ทรงค้นพบและนำมาสั่งสอนผู้คน งานของคึกฤทธิที่กล่าวมานี้อาจกล่าวได้ว่าคล้ายคลึงกับงานของท่านพุทธทาส แต่ต่างกันตรงที่คึกฤทธิไม่ได้สังเกตรวมชาติเอง หากแต่ใช้ข้อมูลที่นักชีววิทยาได้สังเกตรวมชาติแล้วรายงานไว้มาเป็นเครื่องมือ

นักวิชาการทางด้านพุทธศาสนารุ่นใหม่คนหนึ่งคือ สมภาร พรหมทา ผู้เขียนบทความนี้ สมภารนั้นแรกเริ่มเรียนมาตามระบบดั้งเดิมของคณะสงฆ์ไทย ภายหลังมาเรียนปรัชญาตะวันตก ทำให้มีโอกาสดูได้เรียนรู้ปรัชญาวิทยาศาสตร์ สิ่งที่ท่านพุทธทาสและคึกฤทธิกระทำนั้นก่อให้เกิดแรงบันดาลใจแก่สมภารในแง่ที่ว่า วิธีการที่มีประสิทธิภาพอย่างหนึ่งในการนำเสนอหลักคำสอนในพุทธศาสนาก็คือการชี้ว่ามีอะไรบ้างในโลกแห่งความเป็นจริงที่สอดคล้องกับหลักคำสอนในพุทธศาสนา หมายความว่า สำหรับสมภาร การนำเสนอหลักธรรมในพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมนั้นเน้นที่การอธิบายคัมภีร์ โดยผู้อธิบายไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องโยงแนวคิดต่างๆ ในคัมภีร์ออกไปหาประสบการณ์จริงในโลก ทำให้พุทธธรรมขาดสิ่งที่สมภารเรียกว่า ‘พลังปลุกเร้าทางศีลธรรม’ สมภารสนใจแนวคิดของดาร์วิน และนักชีววิทยาสกุลนี้ในแง่ที่ว่า นักวิทยาศาสตร์กลุ่มนี้มีประสบการณ์ที่สะสมกันมายาวนานในการศึกษาวิเคราะห์ธรรมชาติของชีวิต ดาร์วินสังเกตรวมชาติ เมื่อพบว่ามีอะไรที่น่าสนใจก็นำเสนอออกมาเป็นทฤษฎี นักชีววิทยาสายนี้รุ่นต่อมาก็ได้ช่วยเสริมต่อทำให้แนวคิดของดาร์วินลึกซึ้งลงไปอีกเรื่อยๆ ข้อค้นพบเหล่านี้หากนำมาพิจารณาด้วยภาษาอื่นที่ไม่ใช่ภาษาวิทยาศาสตร์จะก่อให้เกิด

ความเข้าใจที่ลึกซึ้งบางอย่างเกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์ สมภารคิดว่า คำสอนเรื่องทุกข์ในพุทธศาสนานั้นมีความหมายที่ลึกซึ้งและคำสอนนี้ไม่เฉพาะแต่คนตะวันตกเท่านั้นที่อาจเข้าใจคลาดเคลื่อน แม้แต่ชาวพุทธเองก็ยังไม่สู้จะเข้าใจคำสอนข้อนี้ดีนัก เนื่องจากคำสอนเรื่องทุกข์เป็นจุดเริ่มต้นของพุทธธรรมทั้งระบบ หมายความว่า คุณจะยอมรับพุทธธรรมได้ก็ต่อเมื่อคุณยอมรับสมมติฐานเบื้องต้นที่ว่าชีวิตนี้เป็นทุกข์ สมมติฐานนี้สมภารคิดว่าคนจำนวนมากในโลก อาจไม่ยอมรับเพราะเข้าใจว่าทุกข์ที่พุทธศาสนาหมายถึงหมายถึงเอาแค่เพียงความไม่สบายกายหรือไม่สบายใจเท่านั้น ทุกข์ในพุทธศาสนานั้นเล็งไปที่ข้อเท็จจริงที่เป็นกลางๆ เล็งไปที่การที่ชีวิตต้องดิ้นรนต่อสู้ไปอย่างไม่หยุดยั้งเพราะมีธรรมชาติบางอย่างในตัวเราที่ถูกลมอบให้มาตั้งแต่วันแรกที่เกิดและตราบเท่าที่ธรรมชาติอันนี้ยังมีอยู่ เราก็ต้องดิ้นรนกันไป ในการดิ้นรนนั้นบางครั้งเราอาจเข้าใจว่าตนเองประสบความสุขเช่นสุขจากชัชชนะ แต่นั่นก็ยังถูกรวมอยู่ในสิ่งทีพุทธศาสนาเรียกว่าทุกข์อยู่นั่นเอง ทุกข์ในความหมายของความมีอยู่อันเป็นภาระนี้สมภารคิดว่าได้รับการอธิบายรายละเอียดเอาไว้มากในงานของดาร์วินและนักชีววิทยาในสายดังกล่าวนี้

จากที่กล่าวมานี้เราจะเห็นว่าทั้งท่านพุทธทาส คีตกฤษดิ์ และสมภาร ต่างก็เห็นคล้ายๆกันว่า วิทยาศาสตร์บางสาขาเช่นชีววิทยานั้นมีประสบการณ์ในการทำความเข้าใจธรรมชาติที่ลึกซึ้งของชีวิต พุทธศาสนานั้นสอนเรื่องมนุษย์กับสัตว์เท่านั้น พืชอยู่นอกขอบเขตจริยธรรมของพุทธศาสนา ท่านพุทธทาสเห็นว่าแม้แต่พืชก็มีความทุกข์บางอย่าง และท่านคิดว่าการพิสูจน์ว่าพืชก็มีทุกข์นี้ไม่ใช่เรื่องที่ยากเย็นอะไรเลย จะเห็นว่าชีววิทยานั้นมีอิทธิพลต่อความ



คิดของท่านพุทธทาส และเราก็อาจจะกล่าวได้ว่า ในแง่นี้วิทยาศาสตร์ก็มีส่วนในการทำให้คำสอนบางส่วนของพุทธศาสนาละเอียดขึ้น ที่ท่านพุทธทาสยอมรับอิทธิพลของวิทยาศาสตร์ก็เพราะท่านพิจารณาว่าชีวิตนั้นซับซ้อน ถ้าเอาชีวิตเป็นตัวตั้ง อะไรก็ตามแต่ที่ส่องให้เห็นรายละเอียดของชีวิตก็สมควรได้รับการนำมาใช้ทั้งนั้น พุทธศาสนาไม่จำเป็นต้องได้รับการผูกขาดแต่เพียงผู้เดียว

นอกเหนือจากที่กล่าวมานี้ ยังมีนักวิชาการทางด้านพุทธศาสนาอีกจำนวนหนึ่งที่คุ้นเคยกับฟิสิกส์สมัยใหม่ มองว่า งานค้นคว้าทางด้านฟิสิกส์เกี่ยวกับองค์ประกอบที่เล็กที่สุดของสสารนั้น ยิ่งก้าวหน้าเท่าใด ก็ยิ่งสนับสนุนหลักธรรมบางข้อที่สำคัญของพุทธศาสนา เช่น หลักอนัตตตาและหลักสุญญตาเป็นต้นมากเท่านั้น พุทธศาสนานั้นเป็นที่ทราบกันทั่วไปว่าเป็นศาสนาที่มองว่าโลกทางกายภาพนี้ปราศจากแก่นสารสาระอย่างที่เราเข้าใจกันในปรัชญาบางระบบของโลก เดิมนั้นชาวกรีกบางพวกเชื่อว่าเมื่อเอาวัตถุชิ้นหนึ่งไปแยกดูองค์ประกอบ เราจะไปถึงจุดหนึ่งที่พบว่าแยกต่อไปไม่ได้แล้ว สิ่งที่เราจะพบในการแยกทอนแบบนี้คือองค์ประกอบมูลฐานของสสารที่ชาวกรีกเหล่านั้นสมมติชื่อเรียกว่าอะตอม ตามทัศนะนี้โลกกายภาพก็มีแก่นสาร แก่นสารที่ว่านี้ก็คือนะตอมอันมีสถานะเป็นแก่นสารสาระที่เท่านั้น แต่การศึกษาค้นคว้าในทางฟิสิกส์สมัยใหม่ได้ทำให้ความเชื่อที่ว่าโลกกายภาพนี้ประกอบขึ้นจากหน่วยมูลฐานที่มีลักษณะเป็นแก่นสารดังกล่าวมาข้างต้นนี้ค่อยๆลดความน่าเชื่อถือลงทุกที ในทางตรงกันข้าม ทัศนะของพุทธศาสนาที่ว่าธรรมชาติของสรรพสิ่งคือความว่างเปล่ากลับได้รับการสนับสนุนอย่างแข็งขันจากงานศึกษาค้นคว้าเหล่านี้ แม้นักฟิสิกส์บางคน

เช่น Fritjof Capra ก็เห็นว่า มีความสอดคล้องกันสูงมากระหว่างแนวคิดเรื่องธรรมชาติที่ว่างเปล่าของสิ่งต่างๆที่พุทธศาสนาสอนกับงานค้นคว้าวิจัยทางด้านฟิสิกส์สมัยใหม่ งานเขียนของ Capra นี้สำหรับชาวพุทธเหล่านี้ก็คือสิ่งที่ช่วยเปิดเผยว่าในท้ายที่สุดแล้วพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ (อย่างน้อยก็ฟิสิกส์สมัยใหม่) ไม่ได้ยืนอยู่ ณ ด้านตรงกันข้ามของอีกฝ่าย เมื่อเปรียบเทียบกับ ‘ศาสนาคริสต์กับวิทยาศาสตร์’ ในอดีตและแม้กระทั่งปัจจุบัน

#### ๔. ข้อสังเกตปิดท้าย

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นเราจะเห็นว่า ดูเหมือนจะมีช่องว่างบางอย่างในการกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ ซึ่งช่องว่างดังกล่าวนี้อาจพิจารณาได้ว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดาของการเอาของสองสิ่งที่อยู่ห่างกันมากๆมาเชื่อมต่อเข้าหากัน หรือเอาคนสองคนที่สนใจโลกคนละด้านมาอยู่ในห้องเดียวกัน พวกเขาจะอดอัดเพราะไม่รู้จะสนทนากันด้วยเรื่องอะไร สิ่งที่บทความนี้พยายามจะทำก็คือ การหาจุดร่วมบางอย่างที่จะทำให้พุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์สามารถสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้อย่างมีช่องว่างน้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ สิ่งที่ผู้เขียนค้นพบว่าเป็นจุดที่วิทยาศาสตร์กับพุทธศาสนาอาจสนทนากันได้นั้นมีอยู่บางเรื่องคือ

ก. การมุ่งความสนใจไปที่การแสวงหาความรู้ วิทยาศาสตร์นั้นชัดเจนว่าเป็นกิจกรรมแสวงหาความรู้ จะมีปัญหาบ้างก็ตรงพุทธศาสนา เพราะปกติศาสนานั้นไม่ได้เกี่ยวข้องกับความรู้ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ภารกิจหลักของศาสนานั้นไม่สู้จะมีใครมองว่าเกี่ยวข้องกับการแสวงหาความรู้ ข้อนี้อาจยกเว้นใช้ไม่ได้กับพุทธ-

ศาสนา เพราะว่าสิ่งที่พุทธศาสนาสอนว่าเป็นเป้าหมายในทางจริย-  
ธรรมในระดับชั้นต่างๆ(นับจากเบื้องต้นคือการเป็นคนดีอย่างโลกๆ  
ไปจนถึงการเป็นคนดีในความหมายสูงสุดอันหมายถึงผู้ที่สามารถ  
หลุดพ้นได้อย่างสิ้นเชิงจากความทุกข์)นั้นเกี่ยวข้องกับความรู้อย่าง  
ไม่อาจแยกออกจากกัน หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ ความรู้กับคุณ-  
ธรรมนั้นพุทธศาสนาถือว่าเกี่ยวข้องกัน หรืออาจถือว่าเป็นสิ่งเดียว  
กันเสียด้วยซ้ำ

จะอย่างไรก็ตาม การที่พุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์สนใจเรื่อง  
ความรู้เหมือนกันก็ไม่ได้แปลว่าพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์จะ  
สามารถสนทนากันได้ทันที เพราะความรู้ที่วิทยาศาสตร์สนใจอัน  
ได้แก่ความรู้เกี่ยวกับโลกกายภาพนั้นเป็นคนละอย่างกับความรู้ที่  
พุทธศาสนาสนใจอันได้แก่ความรู้เกี่ยวกับโลกในทางศีลธรรม แต่  
เนื่องจากการแสวงหาความรู้ในทางวิทยาศาสตร์นั้นตั้งไปในทิศทาง  
เดียวมาตลอด คือวิทยาศาสตร์ไม่พิจารณามิติอื่นๆเช่นมิติทางศีล-  
ธรรมเวลาที่ดำเนินกิจกรรมการแสวงหาความรู้ พุทธศาสนาซึ่งมี  
ประสบการณ์มากกว่าในเรื่องการโยงศีลธรรมกับความรู้เข้าด้วยกัน  
ย่อมจะสามารถสนทนาแลกเปลี่ยนกับวิทยาศาสตร์ในเรื่องเช่นนี้ได้  
มาก

อันที่จริง จะว่าวิทยาศาสตร์สนใจที่จะมองข้ามมิติทางศีลธรรม  
เวลาที่ดำเนินกิจกรรมแสวงหาความรู้เสียเลยที่เดียวก็คงจะไม่  
ถูกต้องนัก เพราะอาจเป็นไปได้ที่ในความเป็นจริงแล้วการที่  
วิทยาศาสตร์ดำเนินกิจกรรมการแสวงหาความรู้อย่างเป็นเอกเทศ  
จากมิติทางศีลธรรมอาจมาจากการที่วงการวิทยาศาสตร์เองไต่ร  
ตรองอย่างรอบคอบแล้วคิดว่านั้นคือวิธีการที่ดีที่สุดที่จะช่วยให้

ความรู้ทางวิทยาศาสตร์พัฒนาไปได้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เรื่องนี้อาจพิจารณาได้ในกิจกรรมอื่นๆของมนุษย์เช่นเศรษฐศาสตร์ เหตุผลหนึ่งที่สำคัญที่ทำให้วิชาเศรษฐศาสตร์ไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบในทางศีลธรรมก็คือการเอามิติทางศีลธรรมเข้ามาคิดร่วมกับเศรษฐศาสตร์จะเป็นตัวถ่วงความก้าวหน้าของเศรษฐศาสตร์ ดังนั้นในการสนทนากันระหว่างพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ ในเรื่อง ‘ความรู้ควรเดินไปคู่เคียงกับศีลธรรม’ พุทธศาสนาจะต้องตระหนักว่า จะให้คำแนะนำอย่างไร ศีลธรรมที่ถูกนำเข้ามานั้นก็จึงจะไม่ส่งผลด้านลบแก่ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์

คำถามข้างต้นนี้สำคัญมาก เพราะว่าเป็นจุดที่ทำให้ความพยายามที่จะนำศีลธรรมเข้าไปสู่ระบบแนวคิดใดๆก็ตามแต่มีปัญหา (เช่นการนำศีลธรรมเข้าไปสู่กฎหมาย) แต่พุทธศาสนานั้นมีธรรมชาติที่แสดงออกผ่านทางประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนาเองว่า มีความยึดหยุ่นในแง่ที่ไม่พยายามตั้งต้นเสนอว่าศีลธรรมต้องอยู่เหนือสิ่งอื่นใดทั้งหมด ความยึดหยุ่นนี้มีผู้มองว่าบางทีอาจมาจากหลักทางสายกลางของพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเสมือนหัวใจของระบบจริยศาสตร์ของพุทธศาสนาเอง ความยึดหยุ่นตามหลักทางสายกลางนี้ไม่ได้แปลว่าพุทธศาสนาไม่มีจุดยืน แต่แปลว่าจุดยืนนั้นไม่ใช่ทัศนะแบบมองสิ่งต่างๆอย่างเป็นขาวกับดำโดยสิ้นเชิง วิทยาศาสตร์นั้นได้รับการวิจารณ์มากในยุคปัจจุบันจากฝ่ายศาสนาว่าเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้ลายความมั่งคั่งตามธรรมชาติของโลก และทำลายโครงสร้างอันสมดุลของธรรมชาติ พุทธศาสนาเองก็เห็นด้วยกับคำวิจารณ์นั้น แต่ในขณะเดียวกันพุทธศาสนาก็เข้าใจว่าที่วิทยาศาสตร์แสดงบทบาทเช่นนั้นมาจากจุดประสงค์บางอย่าง เช่นจุดประสงค์ที่

จะทำให้มนุษย์สามารถควบคุมธรรมชาติให้อยู่ในมือได้เพื่อประโยชน์ของมนุษยชาติเอง และโดยที่พุทธศาสนาไม่ได้มีสมมติฐานล่วงหน้าว่าสิ่งที่ปรากฏอยู่ในธรรมชาตินั้นดีแล้วหรือสมบูรณ์แล้ว แต่มองว่าโลกธรรมชาติมีความหมายกลางๆ ไม่ดี ไม่เลว ในตัวมันเอง ทักษะเช่นนี้ทำให้พุทธศาสนาดูจะมีพื้นที่ว่างสำหรับความเข้าใจและยอมรับความรู้แบบวิทยาศาสตร์ ที่มุ่งไปหาการเอาชนะธรรมชาติอยู่มากพอสมควร กล่าวอีกนัยหนึ่งคือหลักทางสายกลางของพุทธศาสนา (ในความหมายของทักษะที่ไม่มองสิ่งต่างๆ อย่างขาวกับดำโดยสิ้นเชิง) ไม่ถือว่าการมุ่งเอาชนะธรรมชาติของวิทยาศาสตร์นั้นเป็นท่าที่ที่ผิด หากการเอาชนะธรรมชาติจะผิดก็เพราะปัจจัยอื่นเช่นเอาชนะเพื่อสนองตอบความละโมภ

ข. *การใช้เหตุผลในการแสวงหาความรู้* วิทยาศาสตร์นั้นในสายตาของคนทั่วไปคือสิ่งที่ยืนอยู่ตรงกันข้ามกับความมกมาย ในประเทศที่กำลังพัฒนาจำนวนมากในโลก ประชาชนมักมองสิ่งแปลกประหลาดที่ปรากฏในธรรมชาติผ่านโลกทัศน์ที่เชื่อกันว่า น่าจะเป็นโลกทัศน์เดียวกับมนุษย์สมัยดึกดำบรรพ์ สมัยนั้นมนุษย์ไม่ทราบว่พระอาทิตย์คืออะไร จึงพากันหวาดเกรงและเช่นไหว้พระอาทิตย์ ปัจจุบันวิทยาศาสตร์บอกว่าพระอาทิตย์นั้นเป็นเพียงดาวฤกษ์ดวงหนึ่ง ความรู้นี้ทำให้คนสมัยนี้ไม่หวาดกลัวพระอาทิตย์อีกต่อไป ในประเทศไทย เวลาที่เกิดของแปลกประหลาดเช่นมีเห็ดลักษณะแปลกๆ ออกขึ้นในที่ดินของชาวบ้านบางคน ชาวบ้านจำนวนหนึ่งที่มีโลกทัศน์ดังที่กล่าวมาข้างต้นจะพากันไปกราบไหว้เห็ดประหลาดที่ว่านั้น มีคนอยู่สองพวกในประเทศไทยที่พยายามชี้แจงว่าประชาชนไม่ควรที่จะมองเห็ดประหลาดนั้นในแง่ปรากฏการณ์เหนือธรรม-

ชาติ พวกหนึ่งคือนักวิทยาศาสตร์ อีกพวกหนึ่งคือผู้รู้ในทางพุทธศาสนา

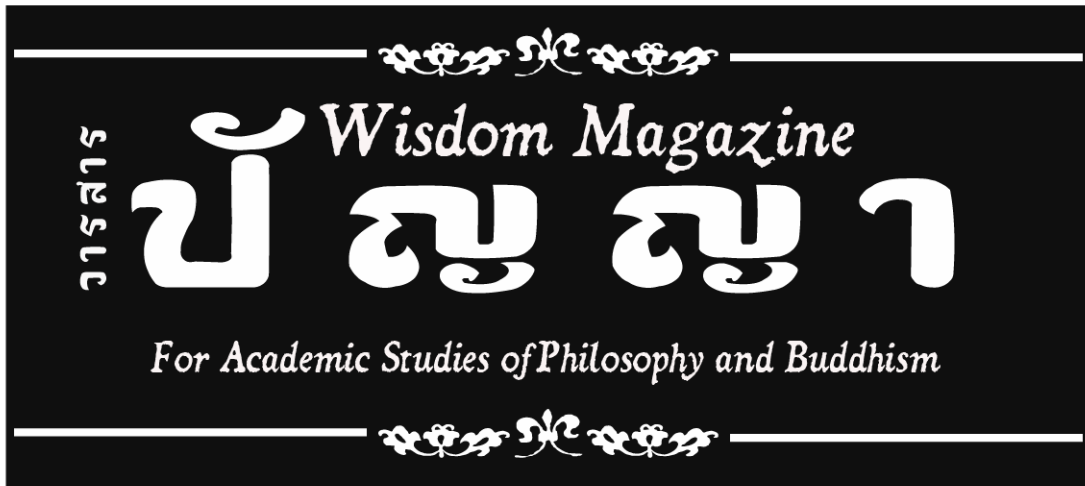
การที่ผู้รู้ในทางพุทธศาสนาและนักวิทยาศาสตร์แสดงบทบาทคล้ายคลึงกันในกรณีที่กำลังมาข้างต้น ย่อมแสดงว่าพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์นั้นจะต้องมีอะไรบางอย่างที่ยอมรับร่วมกันอยู่ เราอาจเรียกสิ่งนี้ว่าความมีเหตุผล (Rationality) ในทางปรัชญานั้น ความมีเหตุผลอาจเป็นประเด็นที่สามารถถกเถียงกันได้ว่าหมายความว่าอย่างไร แต่ในที่นี้เราจะใช้คำนี้ในความหมายกว้างๆว่าได้แก่ทำที่หรือทศนะที่เห็นว่าสิ่งใดก็ตามแต่จะได้รับการยอมรับว่าเป็นความรู้ก็ต่อเมื่อสิ่งนั้นสามารถอธิบายได้ พุทธศาสนานั้นวิจารณ์ว่าเมื่อคนเราอยากได้บางสิ่งเช่นอยากร่ำรวยก็พากันกราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นเทวดา หรือเจ้าป่าเจ้าเขา การกระทำนี้ถือว่าไม่มีเหตุผล (Irrational) เพราะไม่สามารถอธิบายได้ว่าสิ่งเหล่านั้นจะทำให้เราร่ำรวยขึ้นมาได้อย่างไร ในทางตรงกันข้าม พุทธศาสนาสอนว่า เมื่อต้องการทรัพย์ เราก็ต้องเรียนรู้ด้วยตัวเราเองว่า จะหาทรัพย์นั้นได้อย่างไร ในการนี้การพึ่งพาตนเองเป็นวิธีการที่มองเห็นว่าจะพาเราบรรลุเป้าหมายนั้นอย่างไร การพึ่งพาตนเอง ลงมือทำงานด้วยตนเองอย่างมานะพากเพียร ถือว่าเป็นวิธีการที่มีเหตุผล (Rational) เพราะสามารถอธิบายได้ว่าการกระทำเช่นนั้นจะพาบรรลุเป้าหมายคือการมีทรัพย์อย่างไร

ในส่วนของพุทธศาสนานั้น ความมีเหตุผลได้รับการย้ำเตือนด้วยแนวคิดเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่นว่า ในบางสถานการณ์ การยึดถือความมีเหตุผลก็อาจนำไปสู่ความไร้เหตุผลได้ ข้อเสนอแนะอันนี้อาจเป็นประโยชน์กับวิทยาศาสตร์ในแง่ที่ว่า ปัจจุบันมีคนจำนวน

ไม่น้อยที่วิจารณ์วิทยาศาสตร์ที่กำลังแสดงบทบาทในแง่ที่เป็นศาสนาอย่างใหม่ หมายความว่าหลักเกณฑ์ต่างๆในการยอมรับว่าอะไรคือความรู้ในทางวิทยาศาสตร์นั้น ดูเหมือนจะกลายมาเป็น ‘ปกาศิต’ (dogma) สำหรับนักวิทยาศาสตร์บางคนไปแล้ว สำหรับนักวิทยาศาสตร์ที่ยึดถือในความมีเหตุผลของวิทยาศาสตร์แบบนี้ อะไรก็ตามแต่ที่ไม่ดำเนินไปตามกระบวนการวิหาคำความรู้แบบวิทยาศาสตร์ สิ่งนั้นไม่ถือว่าเป็นความรู้ ท่าที่เช่นนี้ทำให้วิทยาศาสตร์ต้องยืนอยู่คนละข้างกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในบางวัฒนธรรม เช่นการแพทย์แผนโบราณในบางประเทศแถบเอเชียเช่นไทย พุทธศาสนานั้นยอมรับทั้งการแพทย์ตะวันตกและการแพทย์แผนโบราณ แสดงว่าความมีเหตุผลของพุทธศาสนานั้นยืดหยุ่นกว่าวิทยาศาสตร์ และท่าที่ที่ยืดหยุ่นเช่นนี้น่าจะปลอดภัยกว่าท่าที่ที่แข็งกร้าว เพราะท่าที่ที่แข็งกร้าวจะปิดโอกาสที่เราจะได้ประโยชน์หรือเรียนรู้จากภูมิปัญญาบางแบบที่เราไม่คุ้นเคย ©

**สมภาร พรหมทา**

พฤศจิกายน ๒๕๕๓



วารสารเพื่อการศึกษาและวิเคราะห์วิจัย  
เกี่ยวกับ ‘ปรัชญา’ และ ‘พระพุทธศาสนา’

ผู้ก่อตั้ง เจ้าของ และบรรณาธิการ  
ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรหมทา  
ภาควิชาปรัชญา คณะอักษรศาสตร์  
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย  
Email Address: Somparn.P@chula.ac.th



วารสารนี้เผยแพร่เพื่อประโยชน์สาธารณะ  
ท่านผู้อ่านสามารถคาร์ร်นโหลคได้ฟรี  
หากท่านเห็นคุณค่าของวารสาร  
และประสงค์จะสนับสนุนให้วารสารอยู่ได้นานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้  
สามารถส่งเงินบริจาคไปยังบรรณาธิการตามที่อยู่ข้างบน